

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра технологій навчання, охорони праці та дизайну**

Короткостроковий тематичний курс

**«ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ В ЗП(П)О. ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМКИ ЗДОБУВАЧІВ
ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ»**

Розробник:

Коссова-Сіліна Галина Олександрівна, доцентка кафедри технологій навчання, охорони праці та дизайну Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України, кандидатка педагогічних наук

СХВАЛЕНО

кафедрою технологій навчання,
охорони праці та дизайну
протокол № 2 від 06 лютого 2024 р.
завідувач кафедри

Ганна Кравченко

Біла Церква 2024

Схвалено

на засіданні кафедри технологій навчання, охорони праці та дизайну
Протокол № 2 від 06 лютого 2024 року

Рецензенти:

Сіданіч Ірина, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України;

Пехарева Альона Станіславівна, кандидатка психологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри спеціальної педагогіки, психології та інклюзивної освіти Харківської гуманітарно-педагогічної академії

**Коссова-Сіліна Г.О. «Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О. Технології підтримки здобувачів освіти з особливим освітніми потребами»
Короткостроковий тематичний курс. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО»
НАПН України, 2024. 74с.**

Актуальність короткострокового тематичного курсу визначається правами осіб з особливими освітніми потребами на здобування якісної освіти з урахуванням їх потреб та можливостей та необхідністю відповідної підготовки фахівців ЗП(ПТ)О до виконання завдань інклюзивного навчання.

Мета короткострокового тематичного курсу полягає в засвоєнні педагогічними працівниками закладів професійної (професійно-технічної) освіти теоретико-методологічних, нормативно-правових та організаційно-методичних засад інклюзивного навчання.

Курс розроблено для педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти галузі знань 01 «Освіта».

Курс розраховано на 30 год., із яких 6 год. – лекційні заняття, 2 год. – семінарські заняття, семінар-практикум – 6 год., самостійна робота – 14 год., науково-практична конференція – 2 год.

© БІНПО УМО НАПН України, 2024

© Коссова-Сіліна Г.О., 2024

ЗМІСТ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

1. Анотація короткострокового тематичного курсу	4
2. Типова освітня програма короткострокового тематичного курсу	6
3. Тематичний план викладу та засвоєння матеріалів короткострокового тематичного курсу	13
4. Зміст короткострокового тематичного курсу за темами.....	14
5. Навчально-методичні матеріали	17
5.1. Тема 1. Порядок організації інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О.....	17
5.2. Тема 2. Створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища в ЗП(ПТ)О.....	26
5.3. Тема 3. Підтримка здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в ЗП(ПТ)О.....	35
5.4.Тема 4. Психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (за нозологіями).....	42
5.5.Тема 5. Оцінка розвитку інклюзивного середовища в ЗП(ПТ)О. Технологія «Індекс Інклюзії».....	52
6. Проблемно-пошукові питання для самостійної та індивідуальної роботи слухача.....	62
7. Орієнтовна тематика випускних проєктів.....	65
8. Комплекс практичних (тестових) завдань для самоконтролю.....	66
9. Глосарій ключових слів.....	69
10.Консультаційний пункт.....	71
11. Цифрова бібліотека.....	71

1. АНОТАЦІЯ КОРОТКОСТРОКОВОГО ТЕМАТИЧНОГО КУРСУ

Засадничими для методологічної переорієнтації процесу підвищення професійної компетентності фахівців ЗП(ПТ)О є Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Постанова Кабінету Міністрів України №800 від 21.08.2019 р. «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» та інші. Зокрема, мова йде про особливості та основні напрями підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗП(ПТ)О, серед яких: формування у здобувачів освіти знань щодо створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості (специфіка) інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі учнів з особливими освітніми потребами; розвиток інклюзивної компетентності. Таким чином, відповідно до діючого законодавства, певна кількість академічних годин для підвищення кваліфікації педагогічних працівників має бути обов'язково спрямована на вдосконалення знань, умінь і практичних навичок щодо роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами.

Сьогодні, попри значні зусилля щодо підготовки фахівців ЗП(ПТ)О до реалізації завдань інклюзивного навчання, формування та розвитку безпечного та інклюзивного освітнього середовища, актуальною проблемою залишається розв'язання суперечності між потребами сучасного суспільства у висококваліфікованих педагогічних кадрах, здатних до роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами й фактичним рівнем їхньої готовності до виконання інклюзивних функцій.

Актуальність короткострокового тематичного курсу визначається правами осіб з особливими освітніми потребами на здобування якісної освіти з урахуванням їх потреб та можливостей та необхідністю відповідної підготовки фахівців ЗП(ПТ)О до виконання завдань інклюзивного навчання.

Метою короткострокового тематичного курсу є засвоєння педагогічними працівниками закладів професійної (професійно-технічної) освіти теоретико-методологічних, нормативно-правових та організаційно-методичних засад інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О. Курс спрямовано на поглиблення знань, отриманих фахівцями ЗП(ПТ)О під час навчання на курсах підвищення кваліфікації.

Завдання курсу:

- формування усвідомленого розуміння основних положень та концептуальних засад інклюзивної освіти;
- підвищення рівня професійної компетентності педагогів ЗП(ПТ)О щодо використання технологій інклюзивного навчання в освітній діяльності;

- розвиток та удосконалення практичних умінь та навичок роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами;
- розвиток та удосконалення практичних умінь та навичок щодо реалізації технологій підтримки здобувачів освіти з особливим освітніми потребами, у тому числі, за нозологіями;
- усвідомлення необхідності зростання педагогічної майстерності, формування власної інклюзивної компетентності.

Курс розраховано на 30 год., із яких 6 год. – лекційні заняття, 2 год. – семінарські заняття, семінар-практикум – 6 год., самостійна робота – 14 год., науково-практична конференція – 2 год.

Курс розроблено для педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти галузі знань 01 «Освіта».

Реалізація завдань для досягнення результатів курсу здійснюється шляхом:

- Самостійного опрацювання слухачами навчального матеріалу.
- Виконання контрольних-діагностичних матеріалів, спрямованих на вдосконалення вмінь і навичок на практиці застосовувати набуті теоретичні знання.
- Учасі в рефлексійно-оцінювальному блоці з метою використання здобутих знань, умінь (навичок) у професійно-педагогічній діяльності.

2. ТИПОВА ОСВІТНЯ ПРОГРАМА КОРОТКОСТРОКОВОГО ТЕМАТИЧНОГО КУРСУ

Пояснювальна записка

Засадничими для методологічної переорієнтації процесу підвищення професійної компетентності фахівців ЗП(ПТ)О є Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Постанова Кабінету Міністрів України №800 від 21.08.2019 р. «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» та інші. Зокрема, мова йде про особливості та основні напрями підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗП(ПТ)О, серед яких: формування у здобувачів освіти знань щодо створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості (специфіка) інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі учнів з особливими освітніми потребами; розвиток інклюзивної компетентності.

Таким чином, відповідно до діючого законодавства, певна кількість академічних годин для підвищення кваліфікації педагогічних працівників має бути обов'язково спрямована на вдосконалення знань, умінь і практичних навичок щодо роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами.

Вирішальна роль у процесі розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О належить закладам неперервної професійної освіти. Саме у системі неперервної професійної освіти можна подолати розрив між здобутою професійною підготовкою педагогів у закладах вищої освіти, що донедавна не передбачала формування інклюзивних знань і вмінь, та сучасними вимогами, аргументованими розвитком науки й суспільства.

Сьогодні, попри значні зусилля щодо підготовки фахівців ЗП(ПТ)О до реалізації завдань інклюзивного навчання, формування та розвитку безпечного та інклюзивного освітнього середовища, актуальною проблемою залишається розв'язання суперечності між потребами сучасного суспільства у висококваліфікованих педагогічних кадрах, здатних до роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами й фактичним рівнем їхньої готовності до виконання інклюзивних функцій.

Актуальність короткострокового тематичного курсу визначається правами осіб з особливими освітніми потребами на здобування якісної освіти з урахуванням їх потреб та можливостей та необхідністю відповідної підготовки фахівців ЗП(ПТ)О до виконання завдань інклюзивного навчання.

Метою короткострокового тематичного курсу є засвоєння педагогічними працівниками закладів професійної (професійно-технічної) освіти теоретико-методологічних, нормативно-правових та організаційно-методичних засад інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О. Курс спрямовано на поглиблення знань,

отриманих фахівцями ЗП(ПТ)О під час навчання на курсах підвищення кваліфікації.

Завдання курсу:

- формування усвідомленого розуміння основних положень та концептуальних засад інклюзивної освіти;
- підвищення рівня професійної компетентності педагогів ЗП(ПТ)О щодо використання технологій інклюзивного навчання в освітній діяльності;
- розвиток та удосконалення практичних умінь та навичок роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами;
- розвиток та удосконалення практичних умінь та навичок щодо реалізації технологій підтримки здобувачів освіти з особливим освітніми потребами, у тому числі, за нозологіями;
- усвідомлення необхідності зростання педагогічної майстерності, формування власної інклюзивної компетентності.

Курс розраховано на 30 год., із яких 6 год. – лекційні заняття, 2 год. – семінарське заняття, семінар-практикум – 6 год., самостійна робота – 14 год., науково-практична конференція – 2 год.

Курс розроблено для педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти галузі знань 01 «Освіта» на всіх етапах курсів підвищення кваліфікації за різними моделями навчання (очною, заочною, очно-дистанційною, дистанційною).

Навчально-методичне забезпечення курсу представлено науково-методичними матеріалами (лекція, семінарські заняття, семінар-практикум, проблемно-пошукові питання для самостійної та індивідуальної роботи слухача, тести, методичні рекомендації) і списком рекомендованих джерел до тематики короткострокового тематичного курсу.

Профіль Типової освітньої програми короткострокового тематичного курсу «Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О. Технології підтримки здобувачів освіти з особливим освітніми потребами»	
Обсяг курсу	1 ЄКТС кредит На опанування матеріалів електронного курсу передбачено 30 академічних годин, що відповідає 1 ЄКТС кредит
Рівень програми	Безперервний професійний розвиток фахівців шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти
А	Мета

	Засвоєння педагогічними працівниками закладів професійної (професійно-технічної) освіти теоретико-методологічних, нормативно-правових та організаційно-методичних засад інклюзивного навчання	
В	Характеристика типової програми	
1.	Функціональна спрямованість	Розвиток умінь щодо організації освітнього процесу у закладах професійної (професійно-технічної) освіти із застосуванням технологій інклюзивного навчання
2.	Фокус Типової програми	Програма зорієнтована на безперервний професійний розвиток педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, здатних до організації освітнього процесу на високому науково-методичному рівні із застосуванням технологій інклюзивного навчання
3.	Орієнтація Типової програми	Типова програма електронного курсу орієнтована на розвиток загальних і фахових компетентностей педагогічних працівників ЗП(ПТ)О в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти
4.	Особливості типової програми	Типова програма електронного курсу орієнтована на розвиток загальних і фахових компетентностей педагогічних працівників ЗП(ПТ)О, які володіють широким спектром професійних навичок і компетенцій для успішного виконання своїх професійних функцій. Особливості електронного курсу: - формування усвідомленого розуміння основних положень та концептуальних засад інклюзивної освіти; - підвищення рівня професійної компетентності педагогів закладів професійної освіти щодо використання технологій інклюзивного навчання в освітній діяльності;

		<p>- розвиток та удосконалення практичних умінь та навичок роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами;</p> <p>- усвідомлення необхідності зростання педагогічної майстерності, формування власної інклюзивної компетентності.</p> <p>Проходження навчання за кожною темою завершується відповідним видом контролю (проблемно-пошукові питання, завдання для самостійної роботи, тести).</p>
5.	Цільова група	Електронний курс розроблено для педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти галузі знань 01 «Освіта» на всіх етапах курсів підвищення кваліфікації за різними моделями навчання (очною, заочною, очно-дистанційною, дистанційною).
С	Професійні вимоги (компетенції) і продовження навчання	
1.	Професійні вимоги (компетенції)	Визначає посадова інструкція фахівця
2.	Продовження навчання	Типова програма передбачає можливість подальшого розширення та поглиблення знань, умінь, навичок педагогічних працівників ЗП(ПТ)О в системі неформальної та інформальної освіти.
Д	Стиль і методика навчання	
1.	Підходи до викладання і навчання	Розвиток загальних і фахових компетентностей педагогічних працівників ЗП(ПТ)О у процесі їх практичного застосування, оновлення і поповнення професійних знань. Навчання проходить за різними моделями (очною, заочною, очно-дистанційною, дистанційною) із використанням компетентнісного, андрагогічного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного підходів та інноваційних технологій навчання: інтерактивних, проблемних, практичних завдань, тестів тощо.

2.	Система оцінювання	Результати навчання за Типовою програмою оцінюються (зараховано/ не зараховано) на основі: підготовки відповідей на проблемно-пошукові питання, виконання завдань самостійної роботи, виконання тестових завдань.
Е	Програмні компетентності	
1.	Інтегральна компетентність	здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері професійної діяльності або в процесі навчання, що передбачає проведення дослідження, використання теорій і методів педагогіки і психології на практиці
2.	Загальні компетентності <i>Освітологічна</i>	здатність інтегрувати знання із сучасної філософії та соціології освіти, освітньої політики в цілісну стратегію професійної діяльності на засадах людиноцентризму, демонструвати відповідні цінності професійної діяльності
3.	Спеціальні (фахові) компетентності	андрагогічна компетентність – уміння визначати освітні потреби і запити, урахувати особливості мотивації, процесу навчання, застосовувати технології модерації, фасилітації, супервізії, визначати результати навчання, спонукати до рефлексії; професійно-педагогічна компетентність – здатність планувати та організувати інклюзивне навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в ЗП(ПТ)О; здатність до застосування технологій інклюзивного навчання; здатність до вибору оптимальних прийомів, методів та форм навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, у тому числі, з використанням адаптації та модифікації; здатність реалізовувати технології підтримки здобувачів

		<p>освіти з особливим освітніми потребами; здатність визначати освітні потреби здобувачів освіти з урахуванням структури та особливостей порушень розвитку (нозології); здатність дотримуватися вимог щодо організації інклюзивного освітнього середовища з урахуванням принципів Універсального дизайну та розумного пристосування.</p> <p>компетентність з інформальної освіти та професійно-особистісного розвитку – здатність організовувати професійний саморозвиток, самонавчання, самовдосконалення і самореалізацію впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти; розвивати (саморозвивати) і вдосконалювати (самовдосконалювати) професійно важливі якості особистості, цінності, що спрямовані на всебічний розвиток особистості всіх суб’єктів освітнього процесу як найвищої цінності суспільства тощо.</p>
F	Програмні результати навчання	
	Знання і розуміння	<ul style="list-style-type: none"> - основних положень та концептуальних засад інклюзивної освіти; - категоріальності осіб з особливим освітніми потребами; - змісту та особливостей реалізації психолого-педагогічної супроводу підтримки освіти з особливими освітніми потребами; - технологій створення інклюзивного освітнього середовища з урахуванням принципів Універсального дизайну та Розумного пристосування; - усвідомлення необхідності зростання педагогічної

		майстерності, формування власної інклюзивної компетентності.
	Розвинені вміння	<ul style="list-style-type: none"> - застосовувати впровадження технологій в інклюзивного навчання освітній процес закладів професійної (професійно-технічної) освіти; - проектувати навчально-пізнавальну діяльність здобувачів освіти з особливими освітніми потребами із використанням технологій інклюзивного навчання; - дотримуватися вимог щодо організації інклюзивного освітнього середовища з урахуванням принципів Універсального дизайну та розумного пристосування. - прогнозувати та організовувати командну діяльність учасників освітнього процесу в умовах інклюзивного освітнього середовища
	Диспозиції (цінності, ставлення)	<ul style="list-style-type: none"> - людиноцентризм, цінність особистості, просування демократичних інклюзивних цінностей у освітній процес, - готовність до змін, гнучкість, постійний професійний розвиток; - рефлексія власної професійної діяльності
Ключові слова Інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, особа з особливими освітніми потребами, технології інклюзивного навчання, підтримка, модифікація, адаптація, інклюзивне середовище, універсальний дизайн, розумне пристосування		

3. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ВИКЛАДУ ТА ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛІВ КОРОТКОСТРОКОВОГО ТЕМАТИЧНОГО КУРСУ

Зміст модулів	Кількість кредитів ЕКТС	Загальний обсяг годин	Загальний обсяг аудиторних годин	Аудиторні години					Самостійна робота	Самостійна робота (спецкурс)
				Лекції	Семінарські заняття	Тематичні дискусії	Науково-практична конференція	Семінар-практикум		
<i>1</i>										
Тема 1. Нормативно-правове забезпечення та порядок організації інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О		6	2	2					4	
Тема 2. Створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища в ЗП(ПТ)О		6	4	2				2	2	
Тема 3. Підтримка здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в ЗП(ПТ)О		8	4	2				2	4	
Тема 4. Психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (за нозологіями)		4	2		2				2	
Тема 5. Оцінка розвитку інклюзивного середовища в ЗП(ПТ)О. Технологія «Індекс Інклюзії»		4	2					2	2	
Захист випускних проєктів		2	2				2			
<i>Разом</i>	1	30	16	6	2		2	6	14	

4. ЗМІСТ КОРОТКОСТРОКОВОГО ТЕМАТИЧНОГО КУРСУ ЗА ТЕМАМИ

ТЕМА 1.

Нормативно-правове забезпечення та порядок організації інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О

Історичне підґрунтя інклюзивної освіти. Інклюзивна освіта як сучасна освітня парадигма. Інклюзивна освіта як складова соціальної політики. Системоутворювальні фактори та принципи інклюзивної освіти. Категоріальність та загальнонавчана термінологія.

Огляд міжнародних документів, ратифікованих Україною: Загальна декларація прав людини (1948), Декларація ООН про права інвалідів, Конвенція про права дитини (1989), Саламанська декларація (1994). Нормативно-правове забезпечення організації інклюзивного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Аналіз вітчизняних законодавчих та нормативно-правових документів, що стосуються організації інклюзивного навчання у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. Термінологія, понятійні визначення.

Порядок організації інклюзивного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Алгоритм утворення інклюзивної групи. Склад та функції команди психолого-педагогічного супроводу, компоненти психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Література: 5, 9, 10, 13, 18, 20-27, 29, 30

ТЕМА 2.

Створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища в ЗП(ПТ)О

Принципи та умови формування інклюзивного середовища в ЗП(ПТ)О. Ресурсне забезпечення інклюзивного навчання: нормативно-правове, програмно-методичне, інформаційне, матеріально-технічне. Подолання соціальних, фізичних та ментальних та інших бар'єрів щодо сприйняття та інтеграції осіб з особливими освітніми потребами. Забезпечення підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Термінологічні визначення. Закон України «Про освіту»: «інклюзивне освітнє середовище», «розумне пристосування», «універсальний дизайн у сфері освіти».

ДБН В.2.2– 17:2006 «Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення»: вимоги до проектування та реконструкції цивільних (житлових та громадських) будинків і споруд.

Сім принципів Універсального дизайну. Універсальний дизайн в освіті. Основні підходи у викладанні: множинні способи представлення навчального

матеріалу; множинні способи представлення результатів; множинні способи залучення.

Література: 5, 9, 10, 23-26

ТЕМА 3.

Підтримка здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в ЗП(ПТ)О

Термінологічні визначення: «Оцінка потреби учня в наданні підтримки», «Рівні підтримки». Категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів) здобувачів освіти: інтелектуальні, функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві), фізичні, навчальні, соціоадаптаційні (особистісні, середовищні)/соціокультурні. Ступені вияву потреб (труднощів). Рекомендований рівень підтримки.

Умови забезпечення підтримки за рівнями. Фінансове забезпечення підтримки. Механізм отримання підтримки в освітньому процесі (за рівнями). Індивідуальна освітня траєкторія здобувача освіти з особливими освітніми потребами, механізм її реалізації. Забезпечення здобувачів освіти допоміжними засобами для навчання. Облаштування освітнього середовища. Особливості проведення поточного, семестрового та річного оцінювання та/або державної підсумкової атестації.

Алгоритм розробки, структура та зміст індивідуальної програми розвитку та індивідуального навчального плану здобувача освіти з особливими освітніми потребами. Адаптація та модифікація освітнього середовища. Адаптація та модифікація навчальних програм (інтегрованих курсів). Ризики впровадження стратегій модифікації в умовах професійної освіти. Поняття «Інклюзивне середовище» (Закон України «Про освіту», 2017).

Література: 3-5, 6, 8, 9, 12, 15, 17, 28, 31, 33

ТЕМА 4

Психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (за нозологіями)

Психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти, які мають труднощі у навчанні, пов'язані з функціональними обмеженнями слуху, мовлення, академічних здібностей, научуваності, уваги, координації, сприйняття та переробки інформації, гнучкості мислення. Особливості роботи з учнями із заїканням.

Педагогічна підтримка осіб із затримкою психічного розвитку конституціонального та соматогенного, психогенного або церебрально-органічного походження. Психолого-педагогічне вивчення, визначення оптимальних та ефективних методів навчання.

Психолого-фізіологічні особливості та педагогічна підтримка осіб із порушеннями сенсорних аналізаторів. Здобувачі освіти з порушеннями зору. Учні з порушеннями слуху (глухі, зі зниженим слухом (слабочуючі)). Учні зі слуховими апаратами та кохлеарними імплантами. Співпраця з фахівцями щодо створення та дотримання особливих умов навчання.

Психолого-фізіологічні особливості та педагогічна підтримка осіб із порушенням опорно-рухового апарату. Використання спеціального обладнання, допоміжної техніки, комунікаційних пристроїв, комп'ютерних технологій.

Література: 4. 9, 10, 15, 19

Тема 5

Оцінка розвитку інклюзивного середовища в ЗП(ПТ)О. Технологія «Індекс Інклюзії»

Стратегія розвитку інклюзивного освітнього середовища закладу освіти. Наскрізність як умова успішної реалізації освітньої політики. Управлінські процеси закладу освіти. Реалізація аспектів інклюзивного навчання за напрямами освітньої діяльності. Система оцінювання результатів навчання. Показники та алгоритм оцінки якості інклюзивного середовища.

Технологія оцінювання інклюзивного освітнього середовища. «Індекс інклюзії». Напрями оцінювання інклюзивного середовища в ЗП(ПТ)О.

Література: 2. 9, 11, 14

5. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

5.1. ТЕМА 1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗП(ПТ)О

План лекції «Нормативно-правове забезпечення та порядок організації інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О»

1. Розвиток системи освіти осіб з особливими потребами: від сегрегації до інклюзії.
2. Основні принципи та завдання інклюзивного навчання.
3. Нормативно-правове забезпечення організації інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О.
4. Організація психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами: командний підхід.

1. Розвиток системи освіти осіб з особливими потребами: від сегрегації до інклюзії

Ретроспектива ставлення суспільства до осіб із порушеннями свідчить, що протягом багатьох років політика відносно інвалідів розвивалася від елементарного догляду до навчання, реабілітації та розвитку. Значною мірою вона відображає загальні умови життя, а також соціальну та економічну політику в різні періоди часу.

Ще з античних часів громадянське право детермінувало визнання осіб з вадами як неповноцінних, недієздатних, громадян, які потребують опіки. Так, законодавство давньогрецької Спарти диктувало виявляти фізично неповносправних дітей і відділяти їх від здорових, оберігаючи в такий спосіб державний устрій і сповідуючи ідею «фізичної повноцінності» своїх громадян. «Нехай у силі буде той закон, що жодної каліки-дитини годувати не варто» – такі свідчення тогочасного ставлення до інвалідів залишив римський філософ Арістотель.

Неповноцінність і непотрібність людей з порушеннями було визнано в основах Римського права. «Ми вбиваємо калік і топимо дітей, які народжуються слабкими й потворними. Ми вчиняємо так не через гнів та досаду, а керуючись правилами розуму: відділяти неприродне від здорового» – таке право обстоював у Давньому Римі Сенека. Саме римський суд, установивши інститут опікунства над людьми з обмеженнями, став у подальшому зразком для вироблення законодавчих норм стосовно фізично та психічно неповносправних. Римське право, яке стало основоположним у законодавстві більшості європейських країн, закріпило юридичний статус певної безправності людей з обмеженнями майже до 18-го сторіччя. Законодавство захищало «повноцінну більшість» від «неповноцінної меншості», жорстко фіксуючи обмеження громадянських прав інвалідів.

В період з 70-х років ХХ століття у світовій освітній політиці на тлі економічного зростання розвитку суспільних демократичних стосунків у передових державах світу чітко визначилися антидискримінаційні настрої за будь-якою ознакою: національною, етнічною, релігійною, рівнем психофізичного розвитку. На зміну старої парадигми суспільно-державного усвідомлення «повноцінна більшість» – «неповноцінна меншість» приходить нова – «єдина спільнота, яка включає і людей з певними проблемами». Світова спільнота законодавчо фіксує неприпустимість так званого «соціального маркування». Національні антидискримінаційні законодавчі акти затверджуються з урахуванням основних положень Декларацій ООН. Формується нова культурно-історична норма – повага до відмінностей між людьми.

Цей період визначений саме як перехід до інклюзивного навчання.

Від сегрегації до інклюзії. Ще за часів колишнього СРСР в Україні було створено систему спеціальних корекційних навчально-виховних освітніх закладів, де, в основному, здобували освіту діти з вадами психофізичного розвитку. Структура **спеціальної освіти** в Україні представлена такими типами спеціальних закладів: для дітей з порушеннями слуху, слабочуючих, з порушеннями зору, слабозорих, з тяжкими порушеннями мовлення, з порушеннями опорно-рухового апарату, для розумово відсталих.

Для сучасної України характерною є **стихійна інтеграція** - спільне перебування дітей з психофізичними вадами зі здоровими однолітками без створення спеціальних умов і надання фахової допомоги. Такі явища призводять до дискредитації самої ідеї спільного навчання, оскільки гальмують розвиток учнів, ускладнюють процес засвоєння ними знань, стимулюють формування негативних особистісних новоутворень невротичного та психотичного характеру.

Основоположним в **інклюзивних підходах** є те, що не особистість має прилаштовуватися до суспільних, соціальних, економічних стосунків, а навпаки – суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості.

Термін «інклюзія» відмінний від терміну «інтеграція» за своїм концептуальним підходом. Інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення осіб з особливими потребами у регулярний освітній простір (засобами підготовки їх до цього). Інклюзія – це політика та процес, під час якого не особистість з вадами повинна пристосовуватись до освітнього простору, а змінитися має суспільство, аби врахувати й пристосувалася до індивідуальних потреб «особливих» людей.

Інклюзія базована на концепції «**нормалізації**», в основі якої – ідея про те, що життя й побут людей з обмеженими можливостями мають бути якомога більше наближені до умов і стилю життя всієї громади. Принципи «нормалізації» закріплені в низці сучасних міжнародних правових актів: «Декларація ООН про права розумово відсталих» (1971 р.), «Декларація про права інвалідів» (1975 р.), «Конвенція про права дитини» (1989 р.) та ін. Зокрема, «Декларація ООН про права розумово відсталих» є першим нормативно-правовим документом щодо

визнання осіб із порушеннями психофізичного розвитку суспільно повноцінною в соціальному сенсі меншиною, яка потребує соціального та правового захисту

Інклюзивна освіта – це тривала стратегія, що являє собою побудову такого освітнього середовища, яке дасть змогу кожній особі, зокрема тим, хто має відхилення в психофізичному та / або в емоційному, соціальному й інших аспектах розвитку, навчатися разом зі здоровими однолітками, але на рівні своїх можливостей.

Спільними для всіх визначень інклюзивної освіти є такі положення:

- В основі інклюзивної освіти – підхід, що базується на дотриманні права на освіту для всіх дітей, у тому числі дітей із соціально вразливих груп (дітей з особливими освітніми потребами, дітей з інвалідністю, дітей-сиріт тощо).
- Позитивне сприйняття багатоманітності – сприйняття індивідуальних відмінностей учнів як корисного ресурсу, а не проблеми.
- Максимально значуща участь в освітньому процесі, а не тільки фізична присутність у класі/групі.
- Виявлення й усунення бар'єрів (фізичних, інформаційних, інституційних і негативного/упередженого ставлення).

Концепція інклюзивної освіти відображає одну із засадничих демократичних ідей – усі є цінними й активними членами суспільства.

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами через організацію їх навчання на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з огляду на індивідуальні особливості навчально-пізнавальної діяльності таких осіб.

Сучасні зарубіжні та вітчизняні фахівці підкреслюють багатогранність проблем інклюзії, виділяють як її переваги, так і проблеми.

Переваги (за різними джерелами) проявляються в:

- подоланні ізоляції;
- можливості отримання освіти за місцем проживання без відриву від сім'ї;
- орієнтації осіб з психофізичними вадами розвитку на однолітків без вад психофізичного розвитку;
- реальній соціальній адаптації.

Інклюзію в освіті можна розглядати як один із багатьох аспектів інклюзії в суспільстві взагалі.

2. Основні принципи та завдання інклюзивного навчання

Інклюзивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку. Навчання (у разі потреби) відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом.

Основні принципи інклюзивного навчання:

- всі особи мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- навчальні заклади мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів, узгоджуючи різні види й темпи навчання;
- принцип забезпечення якісної освіти для всіх завдяки відповідному навчально-методичному забезпеченню, застосуванню організаційних заходів, розробці стратегії викладання, використанню ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;
- особи з особливими освітніми потребами мають отримувати додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності навчання.

Реалізація інклюзивної моделі навчання потребує розв'язання низки **завдань:**

- організувати навчально-виховний процес, який би задовольняв освітні потреби всіх учнів;
- розробити систему надання спеціальних освітніх і фахових послуг для осіб з особливими освітніми потребами.
- створити позитивний клімат у середовищі навчального закладу та поза його межами.

Інклюзивна освіта базується на таких **загальних принципах:**

- Цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень.
- Кожна людина здатна відчувати і думати.
- Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою.
- Адаптація системи до потреб людини, а не навпаки.
- Справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємостосунків.
- Всі люди потребують підтримки.
- Задоволення індивідуальних освітніх потреб кожної особистості.
- Визнання спроможності до навчання кожної особистості та, відповідно, необхідність створення суспільством відповідних для цього умов.
- Залучення батьків до навчального процесу дітей як рівноправних партнерів та перших вчителів своїх дітей.
- Командний підхід у навчанні та вихованні, що передбачає залучення педагогів, батьків та спеціалістів.

3. Нормативно-правове забезпечення організації інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О

Право кожної людини на освіту, що лежить в основі інклюзивного навчання, проголошено у низці міжнародних документів. Це, насамперед, **Загальна декларація прав людини (1948)**. У ній стверджується те, що усі люди народжуються вільними і рівними у своїх правах, а також те, що кожна людина має право на освіту, спрямовану на повний розвиток людської особи. Важливими міжнародними документами є:

Декларація ООН про права інвалідів, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1975 року (у цьому документі зазначається, що особи із інвалідністю мають право на освіту, ремісничу професійну підготовку і відновлення працездатності);

Конвенція про права дитини (1989) - зазначено, що неповнолітня в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства; наголошується на важливості ефективного доступу для неповнолітньої дитини до послуг у галузі освіти та професійної підготовки);

Саламанська декларація (1994), в якій вперше наголошено на потребі реформування освіти у напрямі забезпечення впровадження інклюзивного навчання. Зокрема, у декларації сказано про те, що:

- кожна дитина має основне право на освіту і повинна мати можливість отримувати і підтримувати прийнятний рівень знань;
- кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби;
- варто розробляти систему освіти та впроваджувати освітні програми таким чином, щоб брати до уваги широке різноманіття цих характеристик та потреб;
- особи, які мають особливі освітні потреби, повинні мати доступ до навчання у звичайних школах, які зобов'язані створити їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих перш за все на дітей з метою задоволення цих потреб;
- звичайні школи з такою інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективними засобами боротьби із дискримінаційним ставленням, створення привітної атмосфери в громадах, побудови інклюзивного суспільства і забезпечення освіти для всіх; крім того, вони забезпечують ефективну освіту для більшості дітей та підвищують ефективність, а також ефективність витрат усієї системи освіти.

Особливе значення Саламанської декларації полягає у зміні пріоритетів: не лише потреба у високоякісній освіті для всіх дітей, а й сприяння усуненню дискримінаційних установок та настроїв, створення сприятливої атмосфери у громадах для розвитку інклюзивного суспільства.

Усі перелічені міжнародні документи є ратифікованими Україною.

Поміж вітчизняних законодавчих та нормативно-правових документів, що стосуються організації інклюзивного навчання у сфері професійної освіти, насамперед: Конституція України (1996), Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про професійно-технічну освіту» (1998), Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти (2019) та «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (2021).

Вагомим документом, що забезпечив посилення розвитку інклюзії в Україні став Закон «Про освіту» (2017). Тут вперше на законодавчому рівні визначено цілу низку важливих понять. Зокрема, інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, індивідуальний навчальний план, індивідуальна програма розвитку, індивідуальна освітня траєкторія, особа з особливими освітніми потребами, психолого-педагогічні послуги, психолого-педагогічний супровід, розумне пристосування, універсальний дизайн у сфері освіти.

У даному документі окреслені засади державної політики у сфері освіти. Поміж ними – людиноцентризм, забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності, забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності, розвиток інклюзивного освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами, забезпечення універсального дизайну та розумного пристосування, доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою.

У Законі зазначено і те, що освіта в Україні має будуватися за принципом *рівних можливостей для всіх*. При цьому особлива увага приділяється проектуванню, будівництву та реконструкції будівель, споруд, приміщень закладів освіти з урахуванням принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування.

У 2019 році затверджено Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти». У даному документі визначено організаційні засади інклюзивного навчання у закладах професійної освіти незалежно від форм власності та підпорядкування.

У Постанові визначено, що організація освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у закладах професійної освіти передбачає:

- створення інклюзивного освітнього середовища та забезпечення психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- приведення території закладу професійної (професійно-технічної) освіти, будівель, споруд та приміщень у відповідність з вимогами державних будівельних норм, стандартів та правил. У разі коли наявні будівлі,

споруди та приміщення закладів професійної (професійно-технічної) освіти неможливо повністю пристосувати для потреб осіб з інвалідністю, здійснюється їх розумне пристосування з урахуванням універсального дизайну;

- забезпечення здобувачів освіти з особливими освітніми потребами необхідними спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку згідно з типовим переліком, затвердженим МОН;
- диференційований підхід до розроблення освітньої програми, оцінки та контролю якості знань здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- застосування в освітньому процесі найбільш прийнятних для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами методів і способів спілкування, зокрема української жестової мови та рельєфно-крапкового шрифту (шрифту Брайля), із залученням відповідних фахівців і педагогічних працівників;
- забезпечення доступності інформації в різних форматах (шрифт Брайля, збільшений шрифт, електронний формат та інші).

Окрім того, у даному положенні окреслено алгоритм утворення інклюзивної групи, граничну чисельність здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в одній групі, склад та функції команди психолого-педагогічного супроводу, компоненти психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

У Постанові зазначено, що для здобувачів освіти з ООП, які одночасно з набуттям кваліфікацій професійної освіти здобувають загальну середню освіту, інклюзивне навчання організовується згідно з **Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах**. Цей документ був прийнятий 15 вересня 2021 року та набув чинності із 01 січня 2022 року. У Порядку визначено важливі поняття для організації інклюзивного навчання у закладах професійної освіти:

- адаптація змісту навчального предмета (інтегрованого курсу),
- модифікація змісту навчального предмета (інтегрованого курсу),
- оцінка потреби учня в наданні підтримки, рівні підтримки,
- ресурсна кімната.

Окрім того, у Постанові окреслено принципи розподілу учнів із урахуванням рівнів підтримки, визначено форму індивідуальної програми розвитку, особливості проведення психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять, форму та зміст індивідуального навчального плану, інші важливі аспекти організації інклюзивного навчання учнів: тривалість здобуття освіти учнями, формування та функціонування інклюзивних міжкласних груп, оцінювання результатів навчання, фінансування інклюзивного навчання учнів.

У Додатках документу наведено інформацію про рівні підтримки в освітньому процесу у закладах загальної середньої освіти:

- критерії визначення,
- умови забезпечення підтримки,
- фінансове забезпечення,
- механізм отримання підтримки в освітньому процесі,
- механізм реалізації індивідуальної освітньої траєкторії,
- забезпечення допоміжними засобами для навчання,
- облаштування освітнього середовища та проведення поточного, семестрового та річного оцінювання та /або державної підсумкової атестації.

Окрім того, у додатках положення представлено протокол оцінки потреби учня в наданні підтримки у закладі освіти та індивідуальна програма розвитку.

4. Організація психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами: командний підхід.

Психолого-педагогічний супровід здобувачів освіти з особливими освітніми потребами під час освітнього процесу у закладах професійної (професійно-технічної) освіти передбачає, зокрема:

навчально-організаційний компонент, що включає допомогу в організації освітнього процесу; розроблення та моніторинг виконання індивідуального навчального плану здобувача освіти з особливими освітніми потребами; організацію індивідуальних консультацій;

психологічний компонент- забезпечення системної психологічної допомоги здобувачам освіти з особливими освітніми потребами під час освітнього процесу, зокрема їх соціально-психологічної адаптації до освітнього середовища закладу професійної (професійно-технічної) освіти;

соціальний компонент - здійснення заходів щодо соціальної та соціально-побутової підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, зокрема надання інформації та допомоги під час влаштування в гуртожиток, отримання різних видів державної допомоги, технічних засобів реабілітації, а також провадження волонтерської діяльності.

Працюючи із здобувачами освіти особливими освітніми потребами, педагогу доводиться стикатися із цілою низкою викликів, здійснюючи постійний моніторинг учнів, дбаючи про їх безпеку, приймаючи відмінності, проявляючи гнучкість у виборі методик, створюючи особливу атмосферу взаємопідтримки та взаємодопомоги. Проте для досягнення глобальних цілей зусиль однієї людини недостатньо. Тут потрібна **команда фахівців**.

З метою організації інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в закладі професійної (професійно-технічної) освіти в межах існуючої штатної чисельності створюється **команда психолого-педагогічного супроводу**.

До складу команди психолого-педагогічного супроводу залучаються педагогічні працівники закладу професійної (професійно-технічної) освіти, які працюють із здобувачем освіти з особливими освітніми потребами безпосередньо, зокрема майстри виробничого навчання або педагоги професійного навчання, асистент майстра виробничого навчання, асистент викладача, керівник фізичного виховання, інші педагогічні працівники відповідно до штату закладу професійної (професійно-технічної) освіти; представник адміністрації закладу професійної (професійно-технічної) освіти та інші фахівці (за потреби), а також за наявності керівник гуртка, перекладач-дактолог, завідувач гуртожитку, коменданти, вихователь, лікар, медична сестра.

Командний підхід базується на принципах:

- команда має чітко визначені цілі;
- у команді чітко визначено ролі учасників;
- команда використовує принципи ефективного спілкування;
- команда використовує структурований підхід до вирішення проблем і прийняття рішень;
- учасники команди володіють стратегіями для розв'язання конфліктів.

Із практик діяльності інклюзивних навчальних закладів можна виділити три типи команд: багатопредметні, міжпредметні та транспредметні. Порівняльну характеристику цих типів наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльні характеристики типів команд

Показники	Типи команд		
	Багатопредметні	Міжпредметні	Транспредметні
Оцінка розвитку та навчальних досягнень учня	Окремі оцінки від окремих членів команди	Окремі оцінки від окремих членів команди	Члени команди здійснюють комплексну оцінку розвитку
Розроблення індивідуальної навчальної програми	Члени команди розробляють окремі програми в рамках своєї дисципліни	Члени команди діляться один з іншим своїми розробленими програмами	Члени команди спільно розробляють навчальну програму, базуючись на пріоритетах та потребах учня із залученням його сім'ї
Реалізація індивідуальної навчальної програми	Члени команди реалізують частину програми, яка стосується їхньої компетенції	Члени команди реалізують свою частину програми і за можливості також інші частини програми	Для реалізації навчальної програм визначається основний постачальник послуг
Забезпечення зв'язків	Неформальні зв'язки	Періодичні зустрічі команди з питань окремих учнів. Члени команди	Регулярні зустрічі команди, у ході яких відбувається постійний обмін

		відповідають за обмін інформацією між собою	інформацією, знаннями та навичками
Визначальна філософія	Розуміння важливості внеску з боку фахівців інших галузей	Готовність і здатність розроблення послуг, обмін ними та відповідальність за них в рамках загальної навчальної програми	Зобов'язання навчати, навчатися і спільно працювати в рамках міжпредметного навчання
Підвищення кваліфікації персоналу	Окремі оцінки від окремих членів команди	Окремі оцінки від окремих членів команди	Невід'ємний компонент зустрічей команди для засвоєння знань, що виходять за рамки власної дисципліни, та розвитку команди

До **функцій** команди психолого-педагогічного супроводу належить:

- співпраця із структурними підрозділами закладу професійної (професійно-технічної) освіти щодо організації інклюзивного навчання;
- забезпечення психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- розроблення індивідуального навчального плану здобувача освіти з особливими освітніми потребами, моніторинг його виконання та корегування за потреби;
- підготовка педагогічних працівників закладу професійної (професійно-технічної) освіти та соціальних працівників, волонтерів до роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами шляхом проведення лекцій, семінарів, тренінгів, засідань за круглим столом тощо;
- консультування та надання методичної допомоги педагогічним працівникам закладу професійної (професійно-технічної) освіти;
- забезпечення інформаційно-просвітницької діяльності щодо формування позитивного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами;
- проведення профорієнтаційної роботи серед випускників закладів загальної середньої освіти з особливими освітніми потребами;
- співпраця із закладами соціального захисту населення, громадськими об'єднаннями тощо з метою здійснення волонтерської допомоги, спрямованої на підтримку здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

5.2. ТЕМА 2. СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ТА ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗП(ПТ)О

План лекції «Створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища в ЗП(ПТ)О»

1. Принципи та умови формування інклюзивного середовища у ЗП(ПТ)О.
2. Сім принципів Універсального дизайну. Універсальний дизайн та розумне пристосування в освіті.
3. Рекомендації щодо створення в ЗП(ПТ)О інклюзивного освітнього середовища з урахуванням принципів універсального дизайну та розумного пристосування.

1 Принципи та умови формування інклюзивного середовища у ЗП(ПТ)О

Як визначається в Законі України «Про освіту», **безпечне освітнє середовище** — сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, зокрема з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Безпечне освітнє середовище забезпечує:

- безпечні умови навчання та праці,
- комфортну міжособистісну взаємодію,
- емоційне благополуччя учнів, педагогів та батьків,
- відсутність будь-яких проявів насильства та наявність достатніх ресурсів для їх запобігання,
- дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

За сучасних швидкозмінних умов освітнє середовище закладу освіти не існує ізолювано від зовнішніх та внутрішніх впливів, що можуть спричинити як позитивний результат, так і нести деструктивні загрози, небезпеки й ризики. Для протидії таким чинникам необхідно, щоб освітнє середовище закладу було захищеним, безпечним. Йдеться про три аспекти цього поняття (таблиця 2).

Таблиця 2

Аспекти поняття безпечного освітнього середовища

Аспект поняття	Характеристика
Психологічний	<p>Психотравмівні ситуації прямо чи опосередковано впливають на фізичне та психічне здоров'я особистості. Зокрема, до психотравмівних ситуацій в освітньому процесі належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> • конфлікти у системах «вчитель – учень», «учень – учень», «учень – батьки» • проблема адаптації в освітньому середовищі • атмосфера конкуренції між однолітками <p>надмірна вимогливість педагогів</p>
Екологічний	<p>Екологічно безпечне освітнє середовище – це система психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних чинників, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи</p>
Інформаційний	<p>Застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті здійснює масовий глобальний вплив на особистість. Серед негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище виділяються такі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • відсутність належних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній процес великого обсягу недостовірної інформації • неконтрольоване проникнення інформації сумнівного, агресивного змісту, що може спричинити виникнення насильства, булінгу, кібербулінгу тощо

Принципи безпечного освітнього середовища

П'ять принципів безпечного освітнього середовища представлено у таблиці 3:

Таблиця 3

Принципи безпечного освітнього середовища

Принцип домінування життя людини як головної цінності	<ul style="list-style-type: none"> • визначає модель мінімальної (необхідної) безпеки • максимально усуває ризики, що загрожують життю
Принцип регіональної специфіки	<ul style="list-style-type: none"> • передбачає облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій того чи іншого регіону (міста, області, району) під час організації безпеки освітнього середовища закладу освіти
Принцип комплексної оцінки небезпек (ризиків)	<ul style="list-style-type: none"> • задає методику оцінки різних педагогічних (освітніх) ризиків (зовнішніх і внутрішніх) на основі комплексного, системно-синергетичного підходів
Принцип міні-макса	<ul style="list-style-type: none"> • визначає досягнення максимального ефекту безпеки при наявності мінімуму ресурсного забезпечення
Принцип максимальної ефективності	<ul style="list-style-type: none"> • втілює управління системою заходів і створення педагогічних умов, спрямованих на забезпечення максимальної безпеки освітнього середовища та закладу освіти як соціального інституту

Отже, безпечне освітнє середовище забезпечує: наявність безпечних умов навчання та праці комфортну міжособистісну взаємодію, сприяючи емоційному благополуччю учнів, педагогів та батьків відсутність будь-яких проявів насильства та наявність достатніх ресурсів для їх запобігання дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Щоб унеможливити насильство та створити безпечне освітнє середовище, кожен учасник освітнього процесу повинен мати уявлення не тільки про те, що вважають насильством, але як мінімізувати ризики та небезпеки і створити умови для внутрішньої безпеки та безпеки референтного довкілля. Це можливо лише завдяки спільній цілеспрямованій діяльності педагогів, учнів і батьків.

Закон України «Про освіту» визначає поняття **«інклюзивне освітнє середовище»** як «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей».

Необхідними умовами формування інклюзивного середовища у закладах загальної середньої освіти є:

- ресурсне забезпечення потреб інклюзивної освіти: нормативно-правове, програмно-методичне, інформаційне, матеріально-технічне;
- подолання соціальних бар'єрів, стереотипів у свідомості працівників закладів освіти;
- створення універсального дизайну та розумних пристосувань у закладах освіти, що має на меті забезпечення особистісно-орієнтованого навчання, в якому може реалізуватися та досягти ситуації успіху кожна дитина, незалежно від її можливостей (адаптація і модифікація навчальних програм, навчальних матеріалів, методики їх подачі, адаптація і модифікація оцінювання навчальної діяльності тощо);
- впровадження педагогіки партнерства, яка передбачає спілкування всіх учасників навчального процесу, їх командну взаємодію на досягнення результату, що веде до встановлення сприятливого соціального та емоційного клімату в колективі;
- створення безбар'єрного фізичного простору, у якому здобувачі освіти могли б безпечно пересуватись та комфортно почувати себе (ліфти, пандуси, підйомники, відповідне освітлення, шумоізоляція тощо).

2. Сім принципів Універсального дизайну. Універсальний дизайн та розумне пристосування в освіті.

Твердження про те, що функціональний потенціал людини збільшується, коли немає зовнішніх бар'єрів висунув у 1970 році архітектор Майк Біднер. Згодом його колега Рон Мейс, який з дитинства хворів на поліомієліт цю ідею розвинув та почав реалізовувати. Він зміг зробити так, що середовище становиться більш безпечним і зручним для кожного. Таке рішення здобуло назву універсальний дизайн. Головна його ідея – все, що проектується і виробляється, має бути універсальним і зручним для кожної людини. Тобто намагатися уникати бар'єрів вже на етапі виробництва будь-чого.

Звісно, ця ідея дуже корисна в умовах інклюзивного навчання. Це забезпечить:

- фізичну можливість і зручність вхід до закладу освіти;
- фізичну безпеку пересування та орієнтування в закладі освіти, під час навчання;
- можливість отримання інформації про заклад та його послуги, що надаються.

Детальніше про вимоги до закладів освіти можна дізнатися з ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд», які є обов'язковими к дотриманню.

Універсальний дизайн в освіті – це такий дизайн обладнання, меблів, матеріалів, навколишнього простору, освітніх програм і послуг, який дозволяє їх використання кожному здобувачу освіти без попередньої адаптації.

Але це не всі категорії, які охоплює універсальний дизайн, сюди слід також віднести будівництво та проектування приміщень, навчальні плани, програми та методики, оцінювання дітей.

Наведемо конкретні приклади універсального дизайну:

- навчальні матеріали та методики, які враховують можливості різних осіб;
- архітектурно доступне та безпечне освітнє середовище (без гострих кутів, наявність сход і пандусів тощо);
- обладнання з зрозумілим управлінням (україномовне меню, наявність іконок з зображенням тощо);
- контрастні кольори стін і підлоги;
- урахування впливу навчального середовища на “сенсорний досвід”; використання кольору, світла, звуків, текстури;
- використання програмного забезпечення, що має вказівки/застереження, коли учень/вихованець робить неправильний вибір;
- двері, що легко відчиняються учнями з різними потребами (висота та форма дверних ручок тощо);
- достатньо простору в туалетній кабінці, наявність поручнів;
- достатньо навчального місця для учнів з прилеглим простором для асистентів вчителя;
- меблі, фурнітура та обладнання, що підтримують широкий спектр навчання і навчальних методик;
- можливість регулювання середовища (наприклад, освітлення).

Практичне впровадження концепції інклюзивного навчання базується на наступних принципах Універсального дизайну (таблиця 3).

Таблиця 3

Принципи універсального дизайну

Принцип	Характеристика
Рівність та доступність використання	Гарантує рівність та доступність середовища Дизайн має бути легким для людей з різним рівнем можливостей. У чому проявляється? <ul style="list-style-type: none"> ▪ інформація в доступних форматах; ▪ поручні різних рівнів у транспорті, в громадських приміщеннях; ▪ навчальні матеріали, які враховують можливості різних осіб з обмеженими функціональними можливостями ▪ титри або переклад на жестову мову та ін.
Гнучкість використання	Забезпечує індивідуальні налаштування і відповідає різним можливостям користувачів. У чому проявляється?

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ автобус з висувним пристроєм для заїзду; ▪ обладнання робочих місць (стілці, столи, які регулюються за висотою), шкільних парт; ▪ різні варіанти входу – сходи, ескалатор, ліфт.
Простота та інтуїтивність використання	<p>Дизайн повинен бути простим та зрозумілим</p> <p>У чому проявляється?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ різні види піктограм; ▪ проста та зрозуміла інструкція щодо користування приладом; ▪ чіткі та інтуїтивно зрозумілі кнопки управління на виробництві, в готелях, в побутових товарах <p>лабораторне обладнання та обладнання в майстернях із чіткими та інтуїтивно зрозумілими кнопками управління.</p>
Доступно викладена інформація	<p>У чому проявляється?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ контрастні кольори стін та підлоги в приміщенні; ▪ назви вулиць, подані великим шрифтом; ▪ інформація про зупинки, що дублюються – усно і на табло у транспорті; ▪ інформація на веб-сайтах, викладена у доступних форматах (текстовий, відео-, аудіоформат); ▪ використання кольору, світла, звуків, текстури.
Терпимість до помилок	<p>Дизайн має зводити до мінімуму небезпеку для життя, Наприклад, у разі випадкових дій користувачів - мінімізувати та негативні наслідки.</p> <p>У чому проявляється?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ при видаленні файлу з комп'ютера програма уточнює, чи дійсно користувач хоче це зробити; ▪ неправильне використання предмету не виводить його одразу з ладу (електрочайник не вмикається, якщо в ньому немає води, не до кінця закритий холодильник видає звукове попередження тощо); <p>кольорове маркування на дверях (на скляних дверях), багато людей не помічають скляні двері.</p>
Малі фізичні зусилля	<p>Зручне користування послугою чи виробом з мінімальним рівнем стомлюваності.</p> <p>У чому проявляється?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ двері, що легко відчиняються; ▪ вмикач на висоті, зручній для кожного, у тому числі для дитини; ▪ горизонтальні рухомі доріжки в аеропортах; ▪ лавки в зонах очікування в метро чи автобусних зупинках, у парках, біля магазинів, аптек тощо.
Наявність необхідного розміру, місця простору	<p>У чому проявляється?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ широкий ліфт; ▪ широкі двері для проїзду мами з дитячим візком або людини, яка пересувається в інвалідному візку; ▪ достатньо простору в кабінеті лікаря, щоб будь-яка людина могла пройти обстеження; ▪ достатньо простору в туалетній кабінці; ▪ можливість регулювання середовища (наприклад, освітлення) для різноманітних потреб учнів у навчанні.

Використовуючи термін “універсальний дизайн”, ми маємо усвідомлювати, що ніщо не є повністю універсальним, завжди знайдуться люди, які з різних причин не зможуть скористатися певним предметом, як би добре він не був сконструйований. Саме тому універсальний дизайн за потреби не виключає допоміжних пристроїв та розумних пристосувань.

Поняття “розумне пристосування” застосовуються в різних сферах для подолання бар’єрів, які виникають у конкретної людини. Цей принцип спрямований на досягнення індивідуальної справедливості. Відмова в розумному пристосуванні є дискримінацією.

Відповідно до Закону України “Про освіту”, розумне пристосування – це запровадження, “ необхідних модифікації і адаптації із метою забезпечення особам з особливими освітніми потребами права на освіту нарівні з іншими особами”.

Немає якоїсь універсальної формули, стандарту забезпечення розумного пристосування, оскільки всі діти – різні, мають різні функціональні порушення й потребують різних пристосувань.

Приклади розумного пристосування в закладі освіти:

- зміна місця заняття (з третього поверху на перший);
- забезпечення різних форм комунікації в класі;
- надання послуги перекладу жестової мови;
- застосування допоміжних технологій у навчанні, під час іспитів, ЗНО;
- надання учням додаткового часу під час складання контрольних робіт, ЗНО;
- використання альтернативних способів оцінювання тощо.

3. Рекомендації щодо створення в ЗП(ПТ)О інклюзивного освітнього середовища з урахуванням принципів універсального дизайну та розумного пристосування

Наводимо рекомендації щодо створення в ЗП(ПТ)О інклюзивного освітнього середовища з урахуванням принципів універсального дизайну та розумного пристосування.

1. Приміщення та територія закладу освіти облаштовуються з урахуванням принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування.

- У закладі освіти забезпечується архітектурна доступність території та будівель.
- У закладі освіти приміщення (санвузли, їдальня, облаштування коридорів, навчальних кабінетів, майстерень, лабораторій тощо) і територія (доріжки, ігрові та спортивні майданчики, полігони тощо) адаптовані до використання всіма учасниками освітнього процесу.

- У закладі освіти наявні та використовуються ресурсна кімната, медіатека, дидактичні засоби для осіб з особливими освітніми потребами (за наявності здобувачів освіти з особливими освітніми потребами).

2. У закладі освіти застосовуються методики та технології роботи зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами (у разі потреби).

- Заклад освіти забезпечений фахівцями для реалізації інклюзивного навчання (у разі потреби).
- У закладі освіти забезпечується корекційна спрямованість освітнього процесу.
- Педагогічні працівники застосовують форми, методи, прийоми роботи зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами.
- У закладі освіти налагоджено співпрацю педагогічних працівників з питань навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (створення команди психолого-педагогічного супроводу, розроблення індивідуальної програми розвитку тощо).

3. Заклад освіти взаємодіє з батьками (особами, які їх замінюють) здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру, залучає їх до необхідної підтримки здобувачів освіти під час здобуття освіти (за наявності здобувачів освіти з особливими освітніми потребами).

- У закладі освіти індивідуальні програми розвитку розроблено за участі батьків (осіб, які їх замінюють) та створені умови для залучення асистента здобувача освіти в освітній процес.
- Заклад освіти співпрацює з інклюзивно-ресурсним центром щодо психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

4. Освітнє середовище мотивує здобувачів освіти до оволодіння загальнопрофесійними, ключовими, професійними компетентностями та наскрізними вміннями, ведення здорового способу життя.

- У закладі освіти формуються навички здорового способу життя (харчування, гігієна, фізична активність тощо) та екологічно доцільної поведінки у здобувачів освіти.
- Простір закладу освіти, обладнання, засоби навчання сприяють формуванню загальнопрофесійних, ключових, професійних компетентностей та наскрізних умінь здобувачів освіти.
- Заклад освіти виконує технологічні вимоги щодо матеріально-технічного забезпечення освітньої діяльності.
- Заклад освіти виконує технологічні вимоги щодо навчально-методичного забезпечення освітньої діяльності.

5. У закладі освіти створено простір інформаційної взаємодії та соціально-культурної комунікації учасників освітнього процесу (бібліотека/інформаційно-ресурсний центр тощо).

- У закладі освіти наявний доступ до інформаційних ресурсів.
- Простір і ресурси бібліотеки/інформаційно-ресурсного центру використовуються для індивідуальної, групової, проєктної та іншої роботи у рамках освітнього процесу, різних форм комунікації учасників освітнього процесу.
- Ресурси бібліотеки/інформаційно-ресурсного центру використовуються для формування інформаційно-комунікаційної компетентності здобувачів освіти.
- 4. Заклад освіти виконує технологічні вимоги щодо інформаційного забезпечення освітньої діяльності.

6. Заклад освіти планує та реалізує заходи щодо залучення здобувачів освіти та педагогічних працівників до позаурочної діяльності.

- Частина здобувачів освіти, які залучені до участі у гуртках, секціях, що діють у закладі освіти.
- Частина здобувачів освіти, які залучені до участі у гуртках, секціях, що діють поза межами закладу освіти.
- Частина педагогічних працівників, які залучені до позаурочної організаційної та виховної роботи серед здобувачів освіти.
- Частина здобувачів освіти, які залучаються до участі у конкурсах, змаганнях, олімпіадах тощо.

7. У закладі освіти облаштовані місця відпочинку для учасників освітнього процесу, у тому числі для осіб з інвалідністю, особливими освітніми потребами.

8. Будівля та приміщення гуртожитку відповідають вимогам архітектурної доступності та обладнані пристосуваннями для проживання осіб з інвалідністю.

9. Педагогічні працівники забезпечують власний професійний розвиток і підвищення кваліфікації, у тому числі щодо методик роботи зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами.

5.3. ТЕМА 3. «ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ЗП(ПТ)О»

План лекції ««Підтримка здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в ЗП(ПТ)О»

1. Категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів) здобувачів освіти.

2. Індивідуальна програма розвитку здобувача освіти з особливими освітніми потребами
3. Адаптації та модифікації змісту навчального предмета (інтегрованого курсу).

1. Категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів) здобувачів освіти

Постановою Кабінету Міністрів України . № 765 від 21 липня 2021 р. визначено категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів) здобувачів освіти (табл. 5): інтелектуальні, функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві), фізичні, навчальні соціоадаптаційні (особистісні, середовищні)/ соціокультурні. Для кожної такої категорії зазначено ступінь вияву – поодинокі незначні, труднощі легкого ступеня прояву, труднощі помірнього ступеня прояву, труднощі тяжкого ступеня прояву, труднощі найтяжчого ступеня прояву (відповідно, перший, другий, третій, четвертий та п'ятий рівень підтримки).

Таблиця 5

Категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів)

Категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів)	Загальна характеристика вірогідного прояву	Ступінь прояву	Рівень підтримки
Інтелектуальні	можуть полягати в обмеженні функціонування різного ступеня прояву передумов інтелекту (пам'яті, уваги, мислення, мовлення, вольових процесів, мотивації тощо), власне інтелекту (здатності до узагальнення, абстрагування, міркування; продукування думки, судження; здатності робити висновки тощо), інвентарю інтелекту (набутих знань, умінь, навичок)	поодинокі незначні труднощі	1
		труднощі легкого ступеня прояву	2
		труднощі помірнього ступеня прояву	3
		труднощі тяжкого ступеня прояву	4
		труднощі найтяжчого ступеня прояву	5

Функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві)	можуть полягати в обмеженні життєдіяльності різного ступеня прояву слухової, зорової, опорно-рухової (кістково-м'язової), мовленнєвої функцій (стосуватися відтворення звуко-складової структури слова; розбірливості мовлення; темпу і ритму; мелодико-інтонаційного малюнку; характеристик голосу; розрізнення звуків мовлення на слух; використання словникового запасу і граматики; перебігу читання, письма, комунікації)	поодинокі незначні труднощі	1
		труднощі легкого ступеня	2
		труднощі помірного ступеня прояву	3
		труднощі тяжкого ступеня прояву	4
		труднощі найтяжчого ступеня прояву	5
Фізичні	можуть полягати в обмеженні функціонування різного ступеня прояву органів та кінцівок дитячого організму	поодинокі незначні труднощі	1
		труднощі легкого ступеня прояву	2
		труднощі помірного ступеня прояву	3
		труднощі тяжкого ступеня прояву	4
		труднощі найтяжчого ступеня прояву	5
Навчальні	можуть полягати в обмеженні або своєрідності перебігу довільних видів діяльності різного ступеня прояву	поодинокі незначні труднощі	1

	(писемного виду діяльності, математичних дій тощо)	труднощі легкого ступеня прояву	2
		труднощі помірнього ступеня прояву	3
		труднощі важкого ступеня прояву	4
		труднощі найтяжчого ступеня прояву	5
Соціоадаптаційні/ (особистісні, середовищні труднощі) соціокультурні (зокрема, взаємодія з представниками осередків окремих культур, отримання інформації засобами жестової мови тощо)	можуть полягати в наявності бар'єрів на шляху до формування навичок: пристосування до умов соціального середовища; організації адекватної системи відносин із соціальними об'єктами; прояву рольової пластичності поведінки; інтеграції в соціальні групи, засвоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії	поодинокі незначні труднощі	1
		труднощі легкого ступеня прояву	2
		труднощі помірнього ступеня прояву	3
		труднощі важкого ступеня прояву	4
		труднощі найтяжчого ступеня прояву	5

Оскільки для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, які одночасно з набуттям кваліфікацій професійної освіти здобувають загальну середню освіту інклюзивне навчання організовується згідно з Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, необхідно врахувати правила розподілу учнів, подані у даному документі.

Зокрема, учнів розподіляються пропорційно між групами, враховуючи рівні підтримки:

- не більше одного учня, який потребує четвертого чи п'ятого рівня підтримки;
- не більше двох учнів, які потребують третього рівня підтримки;
- не більше трьох учнів, які потребують другого рівня підтримки;
- учні, які потребують першого рівня підтримки, розподіляються між класами без урахування кількості таких осіб.

2. Індивідуальна програма розвитку здобувача освіти з особливими освітніми потребами

Протягом двох тижнів команда психолого-педагогічного супроводу складає індивідуальну програму розвитку (ІПР) учня за формою визначеною відповідною Постановою Кабінету Міністрів України.

ІПР підписують всі члени команди, один із батьків (чи інший законний представник) учня. Документ затверджується керівником закладу професійної освіти.

ІПР переглядають не рідше ніж двічі на рік та обов'язково враховують під час освітнього процесу в інклюзивному класі.

Такий документ зберігається протягом трьох років в особовій справі учня. На вимогу батьки (інші законні представники) учня можуть отримати копію індивідуальної програми розвитку.

В індивідуальній програмі розвитку вказується:

- період виконання документу,
- загальні відомості про учня,
- контактні номери телефонів батьків (законних представників),
- індивідуальні особливості розвитку (наявних рівень знань, вмінь, навичок – компетенції),
- освітні труднощі учня, виявлені у закладі освіти – інтелектуальні, функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві), фізичні, навчальні,
- потреби.

Окрім того, у даному документі зазначаються рекомендації щодо організації освітнього процесу особи з особливими освітніми потребами:

1. Рекомендований рівень підтримки;

2. Адаптація та модифікація освітнього середовища:

- пристосування середовища (рівень шуму, доступність, освітлення, потреба в усамітненні, його періодичність та місце – медіатека чи ресурсна кімната);
- психолого-педагогічна адаптація (збільшення часу на виконання завдань, використання візуального розкладу, збільшення обсягу

допомоги, використання заохочень, руховий режим, використання засобів для концентрації уваги;

- адаптація навчального матеріалу (картки-інструкції, картки-підказки);
- засоби альтернативної комунікації; -
- модифікація (скорочення змісту навчального матеріалу, зниження вимог для виконання завдань);
- потреба у використанні жестової мови, шрифту Брайля;
- потреба в додаткових заняттях;

3. Потреба в **консультації** фахівцями інклюзивно-ресурсного центру чи спеціальних закладів освіти;

4. Наявність індивідуального навчального плану;

5. **Додаткові** психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги;

6. Навчання за розкладом групи, за адаптованим чи за модифікованим розкладом;

7. Забезпечення **асистентом**;

8. Забезпечення **допоміжними** засобами навчання;

9. Потреба в розумному пристосуванні;

10. Особливості проведення оцінювання;

11. Потреба у продовженні строків навчання;

12. Додаткові напрями роботи (за сферами розвитку – інтелектуальною, сенсорною, мовленнєвою, емоційно-вольовою, соціальною тощо).

Індивідуальну програму розвитку підписують члени команди психолого-педагогічного супроводу. Документ погоджується одним з батьків (іншим законним представником) учня.

Для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами зміст та обсяг навчально-виробничого процесу, строк навчання визначаються освітніми програмами та робочими навчальними планами закладу професійної (професійно-технічної) освіти, які за потреби можуть бути адаптовані для отримання знань, умінь та навичок відповідно до індивідуального навчального плану згідно з індивідуальною програмою розвитку.

3. Адаптації та модифікації змісту навчального предмета (інтегрованого курсу)

У постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» визначено поняття:

- **адаптація** змісту навчального предмета (інтегрованого курсу) - як зміна методів і способів навчання, рівня складності завдань з урахуванням індивідуальних потреб учнів з особливими освітніми

потребами (далі - учні) без зміни загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання;

- **модифікація** змісту навчального предмета (інтегрованого курсу) – зміна змісту (шляхом спрощення, виключення, об'єднання тощо) навчання з урахуванням особливих освітніх потреб учнів із зміною загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання.

Інформація про модифікацію та адаптацію змісту компонентів освітньої програми зазначається у навчальному плані та в індивідуальній програмі розвитку. При цьому слід враховувати те, що визначені стратегії стосуються не лише навчально-методичного забезпечення (застосовуваних інструкцій та матеріалів), а й облаштування освітнього середовища. Наприклад, для учнів, що мають труднощі V ступеня прояву (труднощі найтяжчого ступеня прояву) рекомендовано адаптацію та/або модифікацію змісту навчання, дизайну приміщень, завдань із урахуванням способу їх сприйняття учнем, збільшення часу на процедуру оцінювання, тощо.

За своєю сутністю **адаптація** є пошуком найбільш ефективних методик та умов реалізації освітнього процесу, враховуючи особливості засвоєння інформації та те, як певне порушення впливає на характер навчання учня із особливими освітніми потребами. Для досягнення освітніх завдань, відповідно, обирається найбільш ефективна стратегія.

Наприклад, розподіляємо алгоритм виконання завдання на декілька покрокових етапів, надаючи учню детальні інструкції та пояснення. При необхідності обираємо додатковий час для виконання завдань, використовуємо навідні запитання та підказки, зменшуємо кількість завдань, не змінюючи їх складність.

Окрім того, адаптація може стосуватися й інструкцій до виконання завдань, зокрема, надання алгоритму у вигляді невеликих покрокових пояснень дій або ж супровід усних інструкцій письмовими, у тому числі із застосуванням мнемотехніки чи прослуховування аудіозаписів замість самостійного читання, надання додаткового часу для виконання завдання. Доцільною також є заміна складних для розуміння слів чи фраз піктограмами, на яких схематично зображено «план дій» (табл. 6).

Таким чином, адаптація спрямована на розробку додаткових способів подання інформації з навчальної програми для учня з ООП, пошук додаткових наочних матеріалів (карток, інструкцій) і розробку унікального способу перевірки засвоєних знань з урахуванням особливостей учня з ООП.

Таблиця 6

Адаптація навчання

Приклади адаптацій у навчання	
Подання інформації	Моніторинг засвоєння матеріалу
<ul style="list-style-type: none">• Поділ завдань на декілька простіших• Завдання меншої тривалості або кількості (при збереженні складності)• Спрощені (адаптовані) інструкції	<ul style="list-style-type: none">• Індивідуальні тестові завдання• Зменшення кількості завдань для оцінювання

<ul style="list-style-type: none"> • Покрокові інструкції алгоритми до виконання завдання • Використання «нетипових» методик (ком'ютерні технології, аудіо\відео супровід, тестові завдання, відеомодельовання, предметний матеріал) • Використання альтернативної чи додаткової систем комунікації • Особливі графічні характеристики оформлення тексту: великий шрифт, виділення, кольорові знаки 	<ul style="list-style-type: none"> • Додатковий час для виконання завдань • За необхідності – організаційна допомога асистента • Представлення завдання малій групі або особисто педагогу • Підказки до виконання завдання • Альтернативні способи демонстрації знань (презентації, виконання письмової чи графічної роботи, побудова діаграми, складання плану, створення плакату, малюнку)
---	---

Адаптація є оптимальною для учнів із особливими освітніми потребами, в тому числі, тих, які відчують складнощі із навчанням, та мають порушення зору, слуху, опорно-рухового апарату, але інтелект є збереженим або наближеним до рівня нормотипових учнів.

Модифікація обов'язково передбачає спрощення змісту навчальних програм та вимог щодо їх засвоєння для конкретного учня із особливими освітніми потребами шляхом виключення або ж поєднання в одну окремих тем (чи їх частин), розроблення інтегрованих курсів. Аналогічний підхід застосовується і для вибору завдань для роботи (табл. 7). При цьому важливим є збереження теми і напряму матеріалу, що вивчається. Вони не повинні різнитися для учня із особливими освітніми потребами та його однолітків у межах однієї інклюзивної групи.

Таблиця 7

Модифікація навчання

Приклади модифікацій у навчання	
<i>Подання інформації</i>	<i>Моніторинг засвоєння матеріалу</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Скорочення обсягу навчального матеріалу на уроці • Зменшення тем з певної навчальної дисципліни • Зміна завдання при збереженні напряму навчання (альтернативні завдання) • Зміна складності завдання • Використання візуальних (у вигляді малюнків або піктограм) вказівок до виконання завдань • Індивідуальне повторення учневі інструкцій у спрощеній формі 	<ul style="list-style-type: none"> • Оцінювання за спеціально розробленою системою відповідно до цілей ІПР

Зважаючи на характер модифікації як спрощення, скорочення, виключення та враховуючи особливості навчання у професійній освіті, слід вкрай обережно підходити до впровадження подібних стратегій, адже важливо не нашкодити ключовому завданню – підготовці фахівця, що володіє певними компетентностями та знаннями, уміннями і навичками.

5.4. ТЕМА 4. ПСИХОЛОГО-ФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ (ЗА НОЗОЛОГІЯМИ)

План семінарського заняття «Психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (за нозологіями)»

1. Психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти, які мають труднощі у навчанні.
2. Особливості та педагогічна підтримка осіб із затримкою психічного розвитку.
3. Психолого-фізіологічні особливості та педагогічна підтримка осіб із порушеннями сенсорних аналізаторів
4. Психолого-фізіологічні особливості та педагогічна підтримка осіб із порушенням опорно-рухового апарату.

Питання для обговорення семінарського заняття

1. Психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (за нозологіями):
 - мовленнєві порушення;
 - порушення слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом);
 - порушенням зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором);
 - порушення опорно-рухового апарату.
2. Рекомендації для педагогів щодо урахування в навчальному процесі психолого-фізіологічних особливостей здобувачів освіти за певними нозологіями.

1. Педагогічна підтримка осіб, які мають труднощі у навчанні

Труднощі у навчанні пов'язані з функціональними обмеженнями слуху, мовлення, академічних здібностей, научуваності, уваги, координації, сприйняття та переробки інформації, гнучкості мислення тощо. Особи, які мають такі проблеми, відчують труднощі запам'ятовування та відтворення інформації з пам'яті, концентрації уваги, застосування набутих знань, умінь та навичок тощо.

Найбільш поширеними в Україні є *мовленнєві порушення*

До таких порушень належать:

- дислалія (порушення звуковимови);

- порушення голосу (дистонія та афонія);
- ринолалія (порушення звуковимови і тембру голосу, пов'язане з вродженим дефектом будови артикуляційного апарату);
- дизартрія (порушення звуковимови та мелодико-інтонаційної сторони мовлення, зумовлені недостатністю іннервації м'язів артикуляційного апарату);
- заїкання;
- алалія (відсутність або недорозвиток мовлення у дітей, зумовлене органічним ураженням головного мозку);
- афазія (повна або часткова втрата мовлення, спричинена органічним локальним ураженням головного мозку);
- загальний недорозвиток мовлення;
- порушення письма (дисграфія) та читання (дислексія).

Учні з мовленнєвими порушеннями мають функціональні або органічні відхилення у стані центральної нервової системи. Вони часто скаржаться на головні болі, нудоту, запаморочення. У багатьох з них спостерігаються порушення рівноваги, координації рухів, недиференційованість рухів пальців рук та артикуляційних рухів. Під час навчання вони швидко виснажуються, втомлюються. Їм притаманні дратливість, збудливість, емоційна нестійкість. У них спостерігається нестійкість уваги і пам'яті, низький рівень контролю за власною діяльністю, порушення пізнавальної діяльності, низька розумова працездатність; часто виникають невротичні реакції на зауваження, низьку оцінку чи несхвальні висловлювання вчителя або дітей.

Особливу групу серед учнів з порушеннями мовлення складають учні з **розладами процесів читання і письма**.

Труднощі сприйняття тексту (дислексія) характеризується як нездатність сприймати друкований чи рукописний текст і трансформувати його у слова.

При дислексії під час читання спостерігаються такі типи помилок: заміни і змішування звуків, частіше близьких за акустико-артикуляційними ознаками; побуквене читання; спотворення звукоскладової структури слова, що проявляються у пропусках приголосних (при збігу) і голосних, додаваннях, перестановках, пропусках звуків і складів; вади розуміння прочитаного, які проявляються на рівні окремого слова, речення, тексту в цілому (без розладів технічної сторони читання); аграматизми, що проявляються на аналітико-синтетичному і синтетичному етапах опанування навички читання (проблеми у використанні відмінкових закінчень, закінчень дієслів, узгодження іменника й прийменника тощо).

Допомога таким учням має бути комплексною і здійснюватися групою спеціалістів: невропатологом, логопедом, психологом, педагогом. Ефективність роботи значною мірою визначається своєчасністю вжитих заходів та вибором оптимального методу й темпу навчання.

Порушення опанування письма – дисграфія – спотворення чи заміна букв, викривлення звуко-складової структури слова, порушення злитого написання слів і речень, аграматизми. В основу класифікації дисграфії покладено несформованість певних операцій процесу письма:

- артикуляційно-акустична дисграфія проявляється в змінах, пропусках букв, які відповідають пропускам і замінам звуків в усному мовленні;
- дисграфія на основі порушення фонематичного розпізнавання проявляється в замінах букв відповідних фонематично близьким звукам, хоча в усному мовленні звуки вимовляються правильно; (робота щодо усунення цих двох видів розладів спрямовується на розвиток фонематичного сприймання: уточнення кожного звука, який заміщується, вироблення артикуляційного та слухового образів звуків);
- дисграфія на основі порушення мовного аналізу і синтезу, що проявляється у спотворенні звуко-буквенної структури слова, поділі речень на слова;
- граматична дисграфія пов'язана з недорозвитком граматичної будови мовлення (морфологічних та синтаксичних узагальнень);
- оптична дисграфія пов'язана з недорозвитком зорового аналізу і синтезу та просторових уявлень, що проявляється в замінах і спотворенні букв на письмі; до оптичної дисграфії належить і дзеркальне письмо.

Заїкання – одне з найскладніших і тривалих мовленнєвих порушень. Медики характеризують його як невроз (диско ординацію скорочень м'язів мовленнєвого апарату). Педагогічне трактування: це розлад темпу, ритму, плавності мовлення судомного характеру. Психологічне визначення: це розлад мовлення з переважним порушенням його комунікативної функції. Мовна судома перериває мовленнєвий потік зупинками різного характеру. Судоми виникають тільки при продукуванні мовлення. Заїкання буває невротичне та неврозоподібне.

При заїканні з учнем працюють логопед, невропатолог, психотерапевт, психолог, педагог. Лише команда, до складу якої входять ці фахівці, може кваліфіковано розробити комплексні заходи щодо подолання заїкання.

Логопед може призначити охоронну терапію – режим мовчання, а лікар – проведення всього комплексу лікування, яке рекомендоване при невротичних станах у дітей. Незалежно від форми заїкання, усім учням паралельно з логопедичними, необхідні заняття з логоритміки, медикаментозне та фізіотерапевтичне лікування.

Що потрібно знати викладачу

- Зверніться до психолога та логопеда, поговоріть із батьками. Виконуйте усі настанови та рекомендації фахівців.
- Запитуйте в учня (учениці) про труднощі, які він/вона відчуває під час сприйняття, обробки, застосування інформації (нового матеріалу). З'ясуйте, яку інформацію учень не сприймає.
- Запропонуйте інший спосіб (якщо учень не може читати, поясніть усно, якщо не сприймає на слух – подайте у письмовому вигляді).
- Виконуйте всі рекомендації логопеда, інших фахівців, батьків щодо спеціальних вправ та адаптації матеріалу для конкретного учня.
- Дізнайтеся про можливості використання спеціальних комп'ютерних програм (наприклад, перетворення друкованого тексту в аудіовідтворення), інших технічних засобів, залежно від особливостей навчання конкретного учня.

2. Педагогічна підтримка осіб із затримкою психічного розвитку

Затримка психічного розвитку може зумовлюватися багатьма чинниками: спадкова схильність, порушення функціонування мозку в період внутрішньоутробного розвитку, пологові ускладнення, хронічні й тривалі захворювання в ранньому дитинстві, невідповідні умови виховання тощо.

Залежно від цих факторів виділяють різні форми затримки.

Затримка конституціонального та соматогенного походження – дитина мініатюрна і зовні тендітна, структура її емоційно-вольової сфери відповідає більш ранньому вікові, часті хвороби знижують вимогливість батьків, загальна слабкість організму знижує продуктивність її пам'яті, уваги, працездатності, гальмує розвиток пізнавальної діяльності.

Затримка психогенного походження – зумовлена невідповідними умовами виховання (надмірна опіка чи недостатнє піклування). Розвиток затримується внаслідок обмеження комплексу подразнень, інформації, що надходить з оточуючого середовища.

Затримка церебрально-органічного походження – найстійкіша і найскладніша, зумовлена ураженням головного мозку дитини внаслідок патологічних впливів (переважно у другій половині вагітності). Характеризується зниженою научуваністю з огляду на низький рівень розумового розвитку і проявляється у труднощах засвоєння навчального матеріалу, відсутності пізнавального інтересу та мотивації навчання.

Значна частина дітей із затримкою психічного розвитку, після отримання своєчасної корекційної допомоги, засвоює програмовий матеріал. Водночас чимало учнів і в наступні роки навчання потребують особливих умов організації педагогічного процесу через значні труднощі у засвоєнні навчального матеріалу.

Учень, який має подібні труднощі, потребує ретельного психолого-педагогічного вивчення для визначення оптимальних та ефективних методів навчання. Робота з батьками таких дітей має виключно важливе значення,

оскільки їхнє розуміння природи труднощів і відповідна допомога в колі родини сприятимуть подоланню труднощів у навчанні.

Що потрібно знати викладачу

- Зосередьте увагу на сильних сторонах учня і спирайтеся на них у процесі навчання, водночас будьте готові, що доведеться поступово заповнювати прогалини у знаннях, уміннях і навичках учня.
- Подавайте зміст навчального матеріалу невеликими частинами, використовуючи мультисенсорний підхід (слуховий, візуальний, маніпуляційний). Якомога більше повторюйте та закріплюйте вивчене.
- Заохочуйте учня, підтримуйте позитивну мотивацію навчання.
- Дещо сповільніть темп навчання, зважаючи на знижені психічну витривалість і розумову працездатність учня. Будьте терплячими, якщо учневі необхідно пояснити чи показати щось багаторазово. Віднайдіть оптимальний варіант взаємодії з ним (поясніть новий матеріал до уроку, на занятті дайте письмовий тезовий план, алгоритм дій тощо).
- Розчленуйте завдання на окремі невеликі частини. Якщо необхідно – складайте письмовий алгоритм поетапного виконання завдання. Усні інструкції давайте по одній, доки учень не навчиться утримувати у пам'яті одразу кілька.
- Практикуйте прикладне застосування набутих учнем знань.
- Спільно з учнем покроково аналізуйте виконання завдання.
- Урізноманітнюйте навчальну діяльність, забезпечуйте плавний перехід від одних видів діяльності до інших.
- Завдання мають відповідати можливостям учнів і виключати відчуття стійких невдач.
- Надавайте учням достатньо часу для виконання завдання та практичного застосування нових умінь і навичок, однак, надто тривале виконання однієї справи може стомити його.
- Подолання труднощів у навчанні – це результат спільної тривалої та копіткої роботи педагогів, психологів, батьків і навіть терапевтів.

3. Психолого-фізіологічні особливості та педагогічна підтримка осіб із порушеннями сенсорних аналізаторів

Порушення зору. На сьогодні в Україні порушення зору посідають перше місце серед інших розладів. До цієї групи належать сліпі (близько 10%) та слабозорі (люди зі зниженим зором). Сліпими вважаються особи, у яких повністю відсутні зорові відчуття або ж ті, котрі мають лише незначну частку

світловідчуттів (гострота зору до 0,004); слабозорими – ті, хто має значне зниження зору (у межах від 0,05 до 0,2 при використанні коригуючи окулярів).

Основною причиною зниження гостроти зору є вроджені захворювання або аномалії очей (70% випадків). Фактори, що спричинюють аномалії очей, надзвичайно різноманітні. Серед ендогенних (внутрішніх) – спадковість, гормональні порушення у матері та плоду, резус-несумісність, вік батьків, порушення обміну речовин тощо. До ендогенних (зовнішніх) факторів можна віднести різноманітні інтоксикації, інфекційні та вірусні захворювання та ін.

Серед поширених розладів органів зору – мікрофтальм, анофтальм, катаракта, глаукома, атрофія зорового нерва, дегенерація сітківки, астигматизм, короткозорість, далекозорість і т. ін.

Захворювання очей призводить до складних порушень зорової функції – знижується гострота, звужується поле зору, порушується просторовий зір.

Унаслідок неповного чи спотвореного сприйняття довкілля уявлення таких дітей певною мірою збіднені, фрагментарні, одержана інформація погано запам'ятовується. Учні відчувають труднощі під час читання, письма, практичних робіт, швидко стомлюються, що зумовлює зниження розумової та фізичної працездатності. Саме тому вони потребують дозованого зорового навантаження та охоронного режиму під час організації навчального процесу.

З огляду на те, що впродовж навчання зір учнів може змінюватися (відповідно змінюватимуться офтальмологічні рекомендації), необхідна скоординована робота педагогів, лікаря, офтальмолога та батьків, які мають тримати під контролем допустимі фізичні та зорові навантаження учня.

Організуючи навчальний процес для таких учнів, педагог має врахувати офтальмологічні дані щодо ступеня зниження зору, характеру захворювання, особливостей його перебігу та прогнозу на майбутнє (можливість погіршення чи покращення). З огляду на це, педагог має бути поінформованим про рекомендації офтальмолога стосовно використання звичайних і спеціальних засобів корекції (окуляри, контактні лінзи тощо) та додаткових засобів, що покращують зір (збільшувані лінзи, проектори, тифлоприлади, аудіозаписи, спеціальні комп'ютерні програми, що трансформують письмовий текст у звуковий та ін.). педагог має знати, кому з учнів окуляри призначені для постійного використання, а кому для роботи лише на далекій чи близькій відстані, та контролювати дотримання дітьми визначеного режиму.

Лікар має надати рекомендації щодо освітлення робочого місця учня (це не завжди перша парта чи місце біля вікна).

Що потрібно знати викладачу

- Через кожні 10–15 хвилин учень має 1–2 хвилини перепочити, роблячи спеціальні вправи.
- Освітлення робочого місця учня має бути не менше 75–100 кд/м².
- Приберіть усі перешкоди на шляху до робочого місця учня.
- В унаочненнях доцільно збільшити штифт, фон зробити не білим, а світло-жовтим чи світло-зеленим.

- Пишучи на дошці, намагайтеся розташувати матеріал так, щоб в учня він не зливався в суцільну лінію. З'ясуйте, написи яким кольором крейди учень бачить краще.
- Давайте можливість учням підійти до дошки чи унаочнення, щоб краще роздивитися написане.
- Озвучуйте все, що пишете.
- Намагайтеся все, що пишете на дошці, продублювати роздатковим матеріалом.
- Зверніть увагу на якість роздаткового матеріалу: має бути матовий, а не глянцева папір, шрифт великим і контрастним.
- Учневі з порушенням зору потрібно більше часу на виконання вправ, читання тексту. Не переобтяжуйте учня читанням великих текстів під час самостійного опрацювання матеріалу, краще поясніть ще раз усно, переконайтеся, що він усе зрозумів.
- За можливості, можна використовувати аудіозаписи. Такі організації, як УТОС, мають аудіобібліотеки літературних творів та інших навчальних матеріалів, якими вчитель може скористатися для індивідуалізації занять зі слабозорими учнями.
- Доцільно переглянути вимоги до письмових робіт. Іноді слабозорому учневі необхідно писати з використанням трафарету, щоб правильно розташувати текст на сторінці та дотримуватися рядків.
- Частіше перевіряйте розуміння учнем матеріалу, який подається на уроці.
- Стежте за поставою учня, однак, не обмежуйте його, коли він надто близько підносить тексти до очей.
- Учень може погано бачити вираз вашого обличчя і не розуміти, що ви звертаєтеся саме до неї. Краще підійти до учня, і торкаючись його, звернутися на ім'я.
- Не робіть зайвих рухів і не затуляйте учневі джерело світла, не використовуйте невербальні засоби спілкування (кивання головою, рухи рук тощо).

Порушення слуху

Поняття «*порушення слуху*» часто використовується для описання широкого діапазону розладів, пов'язаних зі зниженням слуху, що включає і глухоту. 6 із 1000 новонароджених дітей мають порушення слуху, в 1 із 6 фіксують глухоту.

Серед поширених причин зниження слуху можна назвати: пологові травми, інфекційні захворювання, отити, запалення, наслідки вживання певних медичних препаратів тощо.

Глухота визначається як цілковита відсутність слуху або його значне зниження, унаслідок чого сприймання та розпізнавання усного мовлення неможливе.

Порівняно з глухими, діти зі зниженим слухом (слабочуючі) мають слух, який із допомогою аудіопідсилювальної апаратури дає змогу сприймати мовлення оточуючих та самостійно опановувати мовлення (хоч і певною мірою спотворено). Загалом, діти, які мають втрату слуху від 15 до 75 дБ, вважаються слабочуючими, вище ніж 90 дБ – глухими (за педагогічною класифікацією).

За статистичними даними, близько 10–12% населення має той чи інший ступінь зниження слуху.

Частково зниження слуху компенсується слуховими апаратами та кохлеарними імплантатами. За належних умов навчання у дітей з порушеним слухом формується мовленнєве спілкування та розвивається мовленнєвий слух, що дає їм можливість достатньо успішно навчатися у звичайних школах, отримувати вищу та професійну освіту.

Водночас необхідно враховувати певні особливості учнів із порушеннями слуху. Деякі слабочуючі можуть чути, однак сприймають окремі звуки спотворено, особливо початкові і кінцеві звуки у словах. У цьому випадку потрібно говорити дещо гучніше і чіткіше, добираючи прийнятну для учня гучність. В інших випадках потрібно знизити висоту голосу, оскільки учень не в змозі сприймати на слух високі частоти. У будь-якому випадку вчитель має ознайомитися з медичною картою учня, проконсультуватися зі шкільним лікарем, отоларингологом, сурдопедагогом, логопедом, батьками, учителями, у яких навчався учень у попередні роки щодо створення та дотримання особливих умов його навчання. Порадьтеся з фахівцями стосовно можливостей індивідуального слухового апарату учня, спеціальних вправ для розвитку мовного дихання, відпрацювання вимови.

Що потрібно знати викладачу

- Учень має сидіти достатньо близько, добре бачити педагога, та унаочнення. Він має чітко бачити артикуляційний апарат усіх учасників уроку.
- Використовуйте якомога більше унаочнень.
- Стежте за тим, щоб учень отримував інформацію в повному обсязі. Звукову інформацію необхідно підкріплювати та дублювати зоровим сприйняттям тексту, таблиць, опорних схем тощо.
- Починаючи розмову, приверніть увагу учня: назвіть його на ім'я чи торкніться його руки. Звертаючись і розмовляючи з учнем, дивіться на нього, щоб він міг бачити всі ваші рухи (артикуляцію, вираз обличчя, жести, мову тіла).

- Перед тим, як розпочати повідомлення нового матеріалу, інструкцій щодо виконання завдання тощо, переконайтеся, що учень дивиться на Вас і слухає.
- Не затуляйте обличчя руками, не говоріть, обернувшись до учня спиною. Якщо необхідно – зробіть запис на дошці, а потім, повернувшись обличчям до класу, повторіть написане та прокоментуйте.
- Говоріть достатньо гучно (але не надто – це спотворює слова), у нормальному темпі, не перебільшуючи артикуляцію, рухи губами.
- Час від часу переконайтесь, що учень Вас розуміє. Не вважатиметься нетактовним запитати його про це. Якщо учень просить щось повторити, спробуйте перефразувати повідомлення, уживаючи короткі прості речення.
- Якщо Ви не зрозуміли відповідь учня, попросіть його повторити ще раз чи написати те, що він хотів повідомити.
- Якщо Ви повідомляєте складний матеріал, що містить терміни, формули, дати, прізвища, географічні назви, доцільно надати його учневі в письмовій формі. Використовуйте роздатковий матеріал, що найповніше передає зміст заняття.
- Переконайтесь, що всі слова в тексті зрозумілі, коли можливо, спрощуйте його.
- Ініціюйте мовленнєве спілкування учня. Не перебивайте його, дайте можливість висловити думку.

4. Педагогічна підтримка осіб із порушенням опорно-рухового апарату

Такі розлади спостерігаються у 5–7% населення і можуть бути вродженими чи набутими. Серед порушень опорно-рухового апарату виділяють:

- захворювання нервової системи: дитячий церебральний параліч; поліомієліт;
- вроджені патології опорно-рухового апарату: вроджений вивих стегна, кривошия, клишоногість та інші деформації стоп; аномалії розвитку хребта (сколіоз); недорозвиток і дефекти кінцівок: аномалії розвитку пальців кисті; артрогрипоз (природжене каліцтво);
- набуті захворювання та ураження опорно-рухового апарату: травматичні ушкодження спинного мозку і кінцівок; поліартрит; захворювання скелету (туберкульоз, пухлини кісток, остеомієліт); системні захворювання скелету (хондродитрофія, рахіт).

У всіх цих дітей провідним порушенням є недорозвиток, зміна або втрата рухових функцій. Домінуючим серед цих розладів є дитячий церебральний параліч (близько 90 %).

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) виникає внаслідок уражень мозку плоду в допологовий період та під час пологів. Серед факторів, що призводять до церебрального паралічу – киснева недостатність, пологові черепно-мозкові травми, інтоксикація в період вагітності, інфекційні захворювання тощо. Частота дитячого церебрального паралічу в популяції – 1,7 випадку на 1000 дітей.

Характерними для ДЦП є рухові розлади (паралічі, неповні паралічі), неспроможність контролювати та координувати рухи, мимовільність рухів, порушення загальної та дрібної моторики, рівноваги, просторової орієнтації, мовлення, слуху та зору, залежно від того, які відділи мозку зазнали ураження, підвищена виснажливність, нестійкий емоційний тонус. Ці стани можуть посилюватися при хвилюванні, несподіваному зверненні до учня, перевтомі, намаганнях виконати певні цілеспрямовані дії. Чим значніші ураження мозку, тим сильніші прояви церебрального паралічу, проте він не прогресує з часом.

Залежно від тяжкості ураження такі учні можуть пересуватися самостійно, на милицях, за допомогою «ходунка», у візку. Водночас чимало з них можуть навчатися за умови створення для них безбар'єрного середовища, забезпечення спеціальним устаткуванням (пристрої для письма: шини, які допомагають краще контролювати рухи рук; робоче місце, що дає змогу утримувати певне положення тіла тощо).

Зазвичай, учні із церебральним паралічем можуть потребувати різних видів допомоги. Спеціальне навчання та послуги можуть охоплювати фізичну терапію, окупаційну терапію та логопедичну допомогу.

Фізична терапія допомагає розвивати м'язи, навчитися краще ходити, сидіти та утримувати рівновагу.

Окупаційна терапія допомагає розвивати моторні функції (одягатися, їсти, писати, виконувати повсякденні дії).

Логопедичні послуги допомагають розвивати комунікаційні навички, коригувати порушену вимову (що пов'язано зі слабкими м'язами язика та гортані).

Що потрібно знати викладачу

- Дізнайтеся більше про церебральний параліч, про організації, які надають допомогу, та джерела, з яких Ви можете отримати корисну інформацію.
- Інколи вигляд учня з церебральним паралічем справляє враження, що він не зможе навчатися так, як інші. Зосередьте увагу на конкретному учневі та дізнайтеся безпосередньо про його особисті потреби і здібності.
- Проконсультуйтеся з іншими педагогами стосовно організації навчального середовища саме для цього учня.

- Шлях учня до його робочого місця має бути безперешкодним (зручне відкривання дверей, достатньо широкі проходи між столами тощо). Продумайте, яким чином він діставатиметься до закладу освіти, пересуватиметься, користуватиметься туалетом тощо. Ймовірно у закладі доведеться зробити певні архітектурні зміни (пандус, спеціальні поручні, пристосування в туалеті тощо).
- Можливо, знадобиться, щоб хтось із персоналу чи учнів завжди був готовий допомогти учневі з церебральним паралічем (потримати двері, доки заїде візок, під час подолання сходів тощо). Такі помічники мають бути проінструктованими спеціалістом (ортопедом, фізіотерапевтом, інструктором із лікувальної фізкультури).
- Навчіться використовувати допоміжні технології. Знайдіть експертів у школі та поза її межами, які б допомогли Вам. Допоміжні технології можуть зробити Вашого учня незалежним (спеціальні пристрої для письма, додаткове устаткування для комп'ютера тощо).
- З допомогою фахівців чи батьків облаштуйте робоче місце учня з урахуванням його фізичного стану та особливостей розвитку навчальних навичок (для утримання постави у зручному положенні, для обмеження мимовільних рухів, полегшення письма, читання).
- Проконсультуйтеся з фізіотерапевтом стосовно режиму навантаження учня, необхідних перерв і вправ. Нагадуйте про це учневі та стежте, щоб він не перевтомлювався.
- Знизьте вимоги до письмових робіт учня. Можливо, йому буде зручно використовувати спеціальні пристосування, комп'ютер чи інші технічні засоби.
- Стежте, щоб необхідні матеріали, навчальне приладдя, унаочнення були в межах досяжності учня.
- Не обтяжуйте учня надмірним піклуванням. Допмагайте, коли напевно знаєте, що він не може щось подолати, або коли він звернеться по допомогу.
- Учневі необхідно більше часу для виконання завдання. Адаптуйте вправи відповідним чином, розробіть завдання у вигляді тестів тощо.

5.5. ТЕМА 5.» ОЦІНКА РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗП(ПТ)О. ТЕХНОЛОГІЇ «ІНДЕКС ІНКЛЮЗІЇ»

План семінарського заняття «Оцінка розвитку інклюзивного середовища в ЗП(ПТ)О. Технології «Індекс Інклюзії»

1. Моніторинг інклюзивного освітнього середовища.
2. Показники та алгоритм оцінки розвитку інклюзивного середовища.
3. Технологія оцінювання інклюзивного освітнього середовища. «Індекс інклюзії».

Питання для обговорення семінарського заняття

4. Напрями освітньої діяльності в контексті побудови системи моніторингу якості інклюзивного навчання: освітнє середовище закладу освіти; система оцінювання результатів навчання учнів, педагогічна діяльність вчителів.
5. Показники та алгоритм оцінки якості інклюзивного середовища.
6. За якими аспектами (напрямами) відбувається через процес самооцінювання методом «Індекс інклюзії»?
7. Якими розділами конкретизовано кожний напрям оцінювання: напрям А. «Розвиток інклюзивної культури», напрям Б. «Розвиток інклюзивної політики на рівні закладу (внутрішні нормативні документи)», напрям В. «Запровадження інклюзивної практики».

1. Моніторинг інклюзивного освітнього середовища

Стратегія розвитку інклюзії закладу освіти — це не просто сума пропозицій зі здійснення в навчальному закладі додаткових дій та ініціатив по відношенню до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, у ній розкриваються способи позитивної зміни закладу освіти відповідно до інклюзивних цінностей. Ці позитивні зміни не є тільки альтернативою підвищення успішності учнів, вони повинні сприяти створенню справжніх відносин співробітництва в середовищі закладу.

Прийняття й дотримання сформульованих у стратегії розвитку інклюзії цінностей і принципів інклюзії дозволять домогтися сталого покращення розвитку в закладі освіти підходів, характерних для інклюзивної освіти. При такій освіті найбільш значущими є ті способи та методи навчання, за яких здобувачі освіти активно залучені в навчальний процес, а отримання знань, умінь і навичок ґрунтується перш за все на власному досвіді учнів.

Умовою успішної реалізації освітньої політики є її наскрізність. Це стосується і впровадження інклюзії у закладі. Інклюзивне навчання може бути ефективним за умови реалізації його у всіх напрямках освітньої діяльності. Це важливо розуміти при побудові системи моніторингу якості інклюзивного навчання у закладі як складової внутрішньої системи забезпечення якості.

Моніторинг інклюзивного освітнього середовища відбувається за напрямами.

1. Освітнє середовище закладу освіти

- Безпека і комфорт навчання та праці. Можна забезпечити через застосування принципів універсального дизайну або безбар'єрного доступу до території закладу освіти та всіх його приміщень.
- Доброзичлива атмосфера підтримки учня, орієнтація на потреби і можливості.
- Технічне обладнання, без якого нерідко неможливе інклюзивне навчання. Необхідне обладнання може бути досить специфічним, зважаючи на особливі освітні потреби здобувачів освіти. Наприклад, обладнання ресурсної кімнати на 100 % залежить від потреб учнів.
- Допоміжні засоби для навчання, необхідні для адаптації учнів з особливими освітніми потребами. У деяких випадках потрібне спеціальне програмне забезпечення.
- Облаштування навчального кабінету, яке потребує адаптації. Нерідко виникає необхідність у створенні в кабінеті куточків для усамітнення, додаткового освітлення тощо.

2. Система оцінювання результатів навчання учнів

- Поточне оцінювання. Оцінювання здійснюється на основі загальних підходів та критеріїв оцінювання, але обов'язково з урахуванням особливих освітніх потреб здобувачів освіти з особливими освітніми потребами з особливими освітніми потребами.
- Підсумкове оцінювання. Адаптація навчального матеріалу, а тим більше модифікація потребують розроблення критеріїв оцінювання результатів навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Критерії оцінювання розробляються педагогом і є складовою частиною індивідуальної програми розвитку.
- Формувальне оцінювання. Формувальне оцінювання потребує особливої уваги, адже учням, які мають ті чи інші труднощі, дуже важлива підтримка, спрямованість на успішну навчальну діяльність. Будь-яка особиста перемога, яка нам здається незначною, для учня з особливими потребами є справжнім проривом. Використовуючи прийоми формувального оцінювання, педагог спрямовує учня на такі перемоги.

3. Педагогічна діяльність вчителів

- Розробка індивідуальної програми розвитку є важливою запорукою успішної навчальної діяльності здобувача освіти з особливими освітніми потребами.

- Адаптація/модифікація змісту навчального матеріалу здійснюється відповідно до індивідуальних можливостей учнів з особливими потребами.
- Особливість прийомів роботи в інклюзивних групах (класах): чергування перерв, дотримання відповідності темпу навчального заняття індивідуальним можливостям учнів, використання допоміжних засобів для навчання тощо.
- Взаємодія з асистентом вчителя суттєво підвищує ефективність педагогічного процесу. Для успішної роботи в інклюзивних групах (класах) потрібна чітка і злагоджена взаємодія вчителя і асистента. Також вчитель і асистент можуть практикувати паралельне або по черговому викладання.
- Співпраця між педагогічними працівниками є одним з чинників, що впливає на безперервний процес вдосконалення професійної майстерності.
- Участь у професійних спільнотах сприяє професійному розвитку педагогічних працівників, їхній психологічній підтримці та консультуванню з впровадження компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, інклюзивного підходів до навчання здобувачів освіти.

2. Показники та алгоритм оцінки розвитку інклюзивного середовища

Основними показниками розвитку інклюзивного середовища ЗП(ПТ)О є: організація освітнього процесу, здобувачі освіти з особливими освітніми потребами, педагогічні працівники та батьки. Розглянемо покроково зміст оцінки.

Організація освітнього процесу

- Стратегію закладу освіти розроблено з урахуванням поетапного створення інклюзивного освітнього середовища.
- Освітня програма містить корекційно-розвитковий складник (включає індивідуальні навчальні плани учнів 2–5 рівнів підтримки).
- Річний план роботи включає заходи з формування інклюзивного середовища.
- Річний план роботи включає заходи з упровадження педагогічних технологій в роботі зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами.
- Розроблено положення про команду психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами

- Команду психолого-педагогічного супроводу створено для кожного учня з особливим освітніми потребами (2–5 рівнів підтримки).
- Наказом затверджено склад кожної команди психолого-педагогічного супроводу.
- Індивідуальні програми розвитку учнів розроблено та затверджено впродовж 2 тижнів з дня зарахування.
- Індивідуальна програма розвитку включає індивідуальний навчальний план з додатками адаптованих, модифікованих програм предметів (інтегрованих курсів).
- Укладено договори з фахівцями для проведення корекційно-розвиткових занять.
- Затверджено корекційно-розвиткові програми.
- Фінансування здійснюється за рівнями підтримки.
- Для всіх педагогів, які працюють із здобувачами освіти з особливим освітніми потребами, розроблено посадові інструкції
- Забезпечено в повному обсязі педагогічними кадрами для надання корекційно-розвиткових занять та психолого-педагогічного супроводу усіх здобувачів освіти з особливим освітніми потребами.
- За висновком ІРЦ та заявою батьків учням з особливими освітніми потребами надається соціальна послуга - асистент дитини.

Здобувачі освіти з особливими освітніми потребами

- Здобувачі освіти з особливими освітніми потребами, які (батьки яких) написали заяви для зарахування та організації інклюзивного навчання, навчаються в закладі.
- Для кожного учня з особливими освітніми потребами створено команду психолого-педагогічного супроводу, до якої обов'язково включено батьків.
- Для всіх учнів, згідно з потребами та висновками Інклюзивно-ресурсного центру, створено адаптоване освітнє середовище
- Корекційно-розвиткові заняття проводяться відповідно до висновків Інклюзивно-ресурсного центру та індивідуальної програми розвитку.
- Оцінювання відбувається згідно з критеріями, розробленими педагогічними працівниками та зазначеними в індивідуальній програмі розвитку.
- Всі здобувачі освіти з особливими освітніми потребами навчаються за освітньою програмою закладу освіти.

- Для кожного учня, якому в індивідуальній програмі розвитку визначено адаптацію та (або) модифікацію програми (курсу), її розроблено і впроваджується.

Педагогічні працівники

- Педагоги підвищують кваліфікацію за особисто визначеною потребою за кошти, передбачені законодавством.
- Всім педагогам виплачуються надбавки за роботу в інклюзивних класах (групах).
- Педагоги, які викладають предмет, визначений в індивідуальній програмі розвитку адаптованим чи (та) модифікованим, розробляють адаптовані/модифіковані програми предметів (курсів).
- Педагоги і асистент вчителя спільно готуються до навчального заняття.
- В поурочних планах вчителі й асистенти складають адаптовані та/або модифіковані завдання.
- Розробляють критерії оцінювання, які зазначені в індивідуальній програмі розвитку, на основі загальних підходів та критеріїв оцінювання з урахуванням особливих освітніх потреб здобувачів освіти.
- Педагоги ведуть документацію, звітність, зазначену в посадовій інструкції.

Батьки

- Обирають заклад освіти
- Знають, що дитина навчається за освітньою програмою закладу
- Ознайомлені з критеріями оцінювання
- Входять до складу команди психолого-педагогічного супроводу
- погодили, підписали, отримали копії індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану, модифікованої програми предмета (курса), розклад корекційно-розвиткових занять.

3. Технологія оцінювання інклюзивного освітнього середовища.

«Індекс інклюзії»

Перша версія «Індексу інклюзії» розроблялася протягом трьох років М. Ейнскоу, професором університету Манчестера, й Тоні Бутом, професором Християнської церкви Кентеберрі, за участю групи британських педагогів, батьків, працівників управлінь освіти, учених і представників громадських організацій інвалідів, які мають значний досвід розвитку навчальних закладів

у напрямі включення всіх дітей в освітній процес. Вона пройшла перевірку в шести середніх школах Англії й була опублікована в березні 2000 року Центром досліджень інклюзивної освіти (Centre for Studies on Inclusive Education), Велика Британія.

Друга версія посібника врахувала результати його апробації вже в сімнадцяти школах чотирьох адміністративних районів і була перевидана у вересні 2002 р. Посібник безкоштовно поширювався Департаментом освіти та працевлаштування в усіх загальноосвітніх і спеціальних школах Англії.

Представники одного з місцевих управлінь освіти зазначили, що вони б хотіли, щоби 100 % британських шкіл використовували індекс інклюзії в найближчі роки.

На сьогодні «Індекс інклюзії» перекладений на 32 мови, такі як арабська, іспанська, китайська, німецька, норвезька, португальська, румунська, угорська, українська, фінська, французька, хінді, шведська.

Англомовні матеріали «Індексу інклюзії» використовуються в Австралії, Канаді, Південній Африці та США.

Метою використання «Індексу інклюзії» є покращення навчальних досягнень 100 % здобувачів освіти шляхом використання інклюзивної практики.

Це відбувається через процес **самооцінювання** трьох основних аспектів:

- культури навчального закладу;
- освітньої політики на рівні навчального закладу;
- практики впровадження інклюзивних підходів.

Процес самооцінювання відбувається відповідно до критеріїв (усього 44) та додаткових запитань (близько 500).

Повний цикл використання «Індексу інклюзії» передбачає один рік, проте автори наполегливо рекомендують використовувати його щонайменше протягом двох–трьох років, а найкраще - ввести в постійну практику планування та діяльності закладу освіти.

Підходи до створення й розвитку в закладі освіти інклюзивного середовища розглядаються в рамках трьох взаємопов'язаних аспектів, або трьох напрямів, що відображають найважливіші шляхи розвитку, а саме: А. розвиток інклюзивної культури; Б. розвиток інклюзивної політики на рівні закладу (внутрішні нормативні документи); В. запровадження інклюзивної практики.

Усі ці три напрями дуже важливі для розвитку інклюзії в закладі освіти. У будь-якому плані реформ і змін у напрямі інклюзії, які проводяться у закладі, необхідно приділяти увагу всім трьом напрямам. Тим не менше, аспект «розвиток інклюзивної культури» є визначальним. Саме інклюзивна культура закладу освіти якраз і є основою реформ і змін, що проводяться в

ньому. Розвиток загальних інклюзивних цінностей і можливостей співпраці може призвести до змін і в інших аспектах. Саме інклюзивна культура, яка формується в закладі освіти, змінює політику та практику освіти й навчання, її можуть активно підтримувати педагоги та здобувачі освіти, а також інші працівники, батьки та інші члени місцевих громад.

Кожний напрям (розвиток інклюзивної культури, розвиток інклюзивної політики, запровадження інклюзивної практики) ділиться на два розділи.

Напрямок А. *Розвиток інклюзивної культури* містить розділи:

- Розділ А-1. Створення спільноти.
- Розділ А-2. Розвиток інклюзивних цінностей.

Даний напрям указує на те, що розвиток інклюзивної культури у закладі сприяє створенню колективу, що поділяє ідеї співробітництва, який стимулює розвиток усіх своїх учасників; колективу, в якому цінність кожного є основою спільних досягнень. Така культура закладу освіти створює загальні інклюзивні цінності, які поділяються та приймаються всіма членами колективу, учнями, адміністрацією та батьками/опікунами.

В інклюзивній культурі ці принципи та цінності впливають як на прийняття рішення по відношенню до всієї політики закладу, так і на практику навчання в кожній групі (класі). Інклюзивний розвиток закладу освіти стає при цьому постійним і безперервним процесом.

Напрямок Б. *Розвиток інклюзивної політики на рівні закладу (внутрішні нормативні документи)* конкретизовано за показниками:

- Розділ Б-1. Розвиток навчального закладу для всіх.
- Розділ Б-2. Організація підтримки різноманітності.

Цей напрям указує на необхідність урахування інклюзивних аспектів у всіх навчальних планах і планах діяльності закладу освіти. Принципи включення кожного здобувача освіти в навчальний процес заохочують усіх членів колективу закладу та учнів брати участь у цій роботі із самого першого етапу. Усі принципи містять зрозумілі стратегії реформування закладу освіти в напрямі створення інклюзивного навчального середовища. Підтримкою вважаються будь-які дії, які сприяють тому, щоб заклад освіти належним чином реагував на різноманітні потреби своїх учнів. Усі види підтримки розробляються відповідно до інклюзивних принципів й об'єднуються в загальну систему.

Напрямок В. *Запровадження інклюзивної практики* містить показники:

- Розділ В-1. Управління процесом навчання.
- Розділ В-2. Мобілізація ресурсів.

Напрямок указує на шляхи розвитку практики навчання, що відображає інклюзивну спрямованість культури та політики навчального закладу. При запровадженні такої практики обов'язково враховуються різноманітні потреби

учнів, а самі учні заохочуються до активної участі в навчанні, що базується на власному досвіді та знаннях.

Члени колективу закладу освіти повинні проявляти активну зацікавленість у пошуках додаткових ресурсів, і не тільки матеріальних. Пошук ресурсів, які можна задіяти для підтримки навчання та повноцінної участі кожного учня в житті закладу освіти, проводиться серед усіх членів навчального колективу, батьків/опікунів і місцевих громад.

Усі напрями разом спрямовані на створення плану розвитку інклюзивного навчального закладу; запропоновані назви напрямів і розділів можна використати в якості заголовків розділів такого плану. Необхідно мати чітке уявлення про те, що розвиток закладу освіти в напрямі інклюзії обов'язково повинен відбуватися в усіх цих напрямках.

6. ПРОБЛЕМНО-ПОШУКОВІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СЛУХАЧА

Питання для самоконтролю до теми 1

1. Як змінювалося еволюційне ставлення до осіб з порушеннями розвитку? На якому етапі розвитку щодо визнання прав та потреб інвалідів сьогодні знаходиться українське суспільство?
2. Якими є принципові відмінності між поняттями «сегрегація», «інтеграція», «інклюзія»? Наведіть приклади сегрегації, інтеграції, інклюзії осіб з особливими освітніми потребами.
3. Проаналізуйте переваги інклюзивного навчання для усіх учасників навчально-виховного процесу.
4. Назвіть основні міжнародні та вітчизняні документи, які закріплюють право осіб з особливими освітніми потребами на якісну освіту.
5. Які нормативно-правові документи забезпечують організацію інклюзивного навчання у закладах професійної освіти?
6. Які, на Вашу думку, перспективні напрями розвитку інклюзії в умовах професійної освіти?

Література: 5, 9, 10, 13, 18, 20-27, 29, 30

Питання для самоконтролю до теми 2

7. Схарактеризуйте основні аспекти поняття безпечного освітнього середовища: психологічний, екологічний, інформаційний. Який з них, на Вашу думку, має найбільш психотравмуючий вплив на сучасну молодь?
8. Перелічте та схарактеризуйте п'ять принципів безпечного освітнього середовища.
9. Сформулюйте поняття «Безпечне середовище» та «Інклюзивне освітнє середовище». Яким законом вони визначені?
10. Які, на Вашу думку, є необхідні умови формування інклюзивного середовища у ЗП(ПТ)О?
11. Сформулюйте та схарактеризуйте сім принципів Універсального дизайну. Як вони проявляються в освіті?
12. Що таке «Розумне пристосування»? Чим це поняття відмінне від поняття «Універсальний дизайн»?
13. Надайте рекомендації щодо створення в ЗП(ПТ)О інклюзивного освітнього середовища з урахуванням принципів універсального дизайну та розумного пристосування.

Література: 5, 9, 10, 23-26

Питання для самоконтролю до теми 3

1. В якому нормативному документі визначено напрями та зміст психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами?
2. Хто є учасником команди психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами?
3. Визначте основні принципи командного підходу у роботі із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами.
4. Сформулюйте алгоритм складання індивідуальної програми розвитку та індивідуального навчального плану здобувача освіти з особливими освітніми потребами.
5. Визначте сутність понять «адаптація» та «модифікація». В чому полягає їх принципова відмінність?
6. Які адаптації та модифікації змісту навчального предмета (інтегрованого курсу) можливо використати для роботи з учнями з особливими освітніми потребами за різними нозологіями?
7. Які є складнощі та ризики використання адаптації та модифікації для професійної освіти? Чому варто вкрай обережно підходити до впровадження адаптації та модифікації у ЗП(ПТ)О?
8. Наведіть приклади модифікації та адаптації змісту навчального предмета (інтегрованого курсу).
9. Оберіть заняття з професійної підготовки та підберіть до його змісту можливі адаптації та модифікації.
10. Спробуйте надати відповідь на запитання: Чому варто вкрай обережно підходити до впровадження адаптації та модифікації у закладах професійної освіти? Які ризики стають можливими?

Література: 3-5, 6, 8, 9, 12, 15, 17, 28, 31, 33

Питання для самоконтролю до теми 4

1. Педагогічна підтримка осіб, які мають труднощі у навчанні.
2. Педагогічна підтримка осіб, які мають затримку психічного розвитку.
3. Педагогічна підтримка осіб із порушеннями сенсорних аналізаторів (зору, слуху).
4. Педагогічна підтримка осіб із порушеннями опорно-рухового апарату.

5. Педагогічна підтримка осіб з емоційно-вольовими порушеннями та осіб з аутизмом.
6. Підготуйте загальні рекомендації для педагогів щодо педагогічної підтримки учнів з особливими освітніми потребами (за нозологією).
7. Розробити фрагмент уроку (інтегрованого заняття) з використанням технології педагогічної підтримки учнів з особливими освітніми потребами (за нозологією).

Література: 4, 9, 10, 15, 19

Питання для самоконтролю до теми 5

1. Схарактеризуйте напрями освітньої діяльності в контексті побудови системи моніторингу якості інклюзивного навчання: освітнє середовище закладу освіти; система оцінювання результатів навчання учнів, педагогічна діяльність вчителів.
2. Показники та алгоритм оцінки якості інклюзивного середовища.
3. У якій країні світу і коли було апробовано технологію «Індекс інклюзії»?
4. За якими аспектами (напрямами) відбувається через процес самооцінювання методом «Індекс інклюзії»?
5. Якими розділами конкретизовано кожний напрям оцінювання: напрям А. «Розвиток інклюзивної культури», напрям Б. «Розвиток інклюзивної політики на рівні закладу (внутрішні нормативні документи)», напрям В. «Запровадження інклюзивної практики».

Література: 2, 9, 11, 14

7. ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ВИПУСКНИХ ПРОЄКТІВ

Орієнтовна тематика випускних проєктів

1. Переваги інклюзивного навчання для усіх освітнього процесу проєктів.
2. Перспективні напрями розвитку інклюзії в умовах професійної освіти.
3. Основні аспекти та принципи поняття безпечного освітнього середовища: психологічний, екологічний, інформаційний.
4. Умови формування інклюзивного середовища у ЗП(ПТ)О.
5. Принципи Універсального дизайну та розумного пристосування в освіті.
6. Рекомендації щодо створення в ЗП(ПТ)О інклюзивного освітнього середовища з урахуванням принципів універсального дизайну та розумного пристосування.
7. Принципи командного підходу у роботі із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами.
8. Алгоритм складання індивідуальної програми розвитку та індивідуального навчального плану здобувача освіти з особливими освітніми потребами.
9. Сутність та принципова відмінність понять «адаптація» та «модифікація».
10. Складнощі та ризики використання адаптації та модифікації для професійної (професійно-технічної) освіти.
11. Педагогічна підтримка здобувачів освіти, які мають труднощі у навчанні.
12. Педагогічна підтримка здобувачів освіти, які мають затримку психічного розвитку.
13. Педагогічна підтримка здобувачів освіти із порушеннями сенсорних аналізаторів (зору, слуху).
14. Педагогічна підтримка здобувачів освіти із порушеннями опорно-рухового апарату.
15. Педагогічна підтримка здобувачів освіти з емоційно-вольовими порушеннями та осіб з аутизмом.
16. Підготуйте загальні рекомендації для педагогів щодо педагогічної підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (за нозологією).
17. Показники та алгоритм оцінки якості інклюзивного середовища.

18. Використання технології «Індекс інклюзії» для оцінки розвитку інклюзивного освітнього середовища в ЗП(ПТ)О.

8. КОМПЛЕКС ПРАКТИЧНИХ (ТЕСТОВИХ) ЗАВДАНЬ ДЛЯ

1. Вставте пропущене:

Індивідуальну програму розвитку переглядають не рідше ніж _____ та обов'язково враховують під час освітнього процесу в інклюзивному класі

- а) раз на рік
- б) двічі на рік
- в) тричі на рік
- г) щомісяця

2. В якому документі вперше на законодавчому рівні визначено поняття: інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, індивідуальний навчальний план, індивідуальна програма розвитку, розумне пристосування, універсальний дизайн у сфері освіти:

- а) Закон України «Про освіту» (2017)
- б) Закон України «Про професійно-технічну освіту» (1998)
- в) Конституція України
- г) Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти (2019)

3. Зміна методів і способів навчання, рівня складності завдань з урахуванням індивідуальних потреб учнів з особливими освітніми потребами (далі - учні) без зміни загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання – це:

- а) адаптація
- б) пристосування
- в) модифікація
- г) налаштування

4. Хто НЕ є членом команди психолого-педагогічного супроводу здобувача освіти з особливими освітніми потребами:

- а) майстри виробничого навчання
- б) кухар
- б) асистент викладача
- г) керівник фізичного виховання

5. Яке визначення інклюзивного навчання є найбільш повним:

- а) гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання
- б) створення для дитини індивідуального навчального плану
- в) забезпечення дитини медико-соціальним і психолого-педагогічним супроводом під час навчально-виховного процесу
- г) створення середовища, яке відповідає потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку

6. Що НЕ є компонентом Психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами під час освітнього процесу у закладах професійної (професійно-технічної) освіти:

- а) змістовий компонент
- б) навчально-організаційний компонент
- б психологічний компонент
- г) соціальний компонент

7. Інклюзивна освіта — це:

- а) система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та право навчатися за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу
- б) фізичне залучення дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітніх навчальних закладів
- в) створення в загальноосвітньому закладі безбар'єрного середовища (пандуси, тифло-, сурдоприлади, освітлення, спеціальних технічних засобів тощо), позитивного психологічного клімату
- г) співпраця загальноосвітнього навчального закладу з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей.

8. Командний підхід – це (оберіть зайве твердження):

- а) Опора на реальні міжособистісні соціальні відносини, процеси, явища
- б) Співпраця з батьками
- в) Педагогічна взаємодія, орієнтована на область підсвідомості
- г) Створення сприятливої атмосфери в колективі

9. Яким нормативним документом визначено категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів) здобувачів освіти?

а) Законом України «Про освіту» (2017)

б) *Постановою Кабінету Міністрів України . № 765 від 21 липня 2021 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами»*

в) Конституцією України

г) Конвенцією про права дитини (1989)

10. Визначте фактори, які гальмують розвиток інклюзивного навчання в Україні:

а) усі відповіді вірні

б) невідповідність педагогів до навчання дітей з особливими освітніми потребами

в) систему суспільного ставлення до осіб з порушеннями розвитку

г) процеси стихійної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітніх закладів

9. ГЛОСАРІЙ КЛЮЧОВИХ СЛІВ

Адаптація змісту навчального предмета (інтегрованого курсу) (далі — адаптація) — зміна методів і способів навчання, рівня складності завдань з урахуванням індивідуальних потреб учнів з особливими освітніми потребами (далі — учні) без зміни загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання (*Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти*).

Безпечне освітнє середовище — сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, зокрема з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин (*Закон України «Про освіту»*).

Індивідуальний навчальний план — документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів (*Закон України*

«Про освіту»).

Інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників (*Закон України «Про освіту»*).

Індивідуальна освітня траєкторія — персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план (*Закон України «Про освіту»*).

Індивідуальна програма розвитку — документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання (*Закон України «Про освіту»*).

Інклюзивне освітнє середовище — сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей (*Закон України «Про освіту»*).

Комплексна оцінка — збір та інтерпретація інформації про особливості розвитку особи з метою визначення її особливих освітніх потреб та ви-значення її освітніх труднощів, розроблення рекомендацій щодо її індивідуальної освітньої траєкторії, модифікації чи адаптації освітньої програми (навчальних предметів), організації освітнього середовища, особливостей організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг (*постанова КМУ № 493 від 29.04.2022*).

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) — комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення (*Закон України «Про освіту»*).

Медіатека — бібліотека цифрових носіїв інформації або комп'ютерного та мультимедійного обладнання, підключеного до інтернету, що використано-вується під час освітнього процесу (*Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти*).

Модифікація змісту навчального предмета (інтегрованого курсу) (далі — модифікація) — зміна змісту (шляхом спрощення, виключення, об'єднання тощо) навчання з урахуванням особливих освітніх потреб учнів зі зміною загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання (*Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти*).

Освітні труднощі — труднощі у навчанні, які впливають на процес

здобуття освіти та результати навчання здобувачів освіти відповідного року навчання (*постанова КМУ № 493 від 29.04.2022*).

Особа з особливими освітніми потребами — особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (*Закон України «Про освіту»*).

Оцінка потреби учня/учениці в наданні підтримки (далі — оцінка) — процес визначення потреби учня/учениці в наданні йому підтримки в освітньому процесі та її рівня (*Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти*).

Підтримка в освітньому процесі — підтримка, що надається здобувачам освіти постійно або тимчасово та передбачає створення для них сприятливих для навчання умов у закладі освіти, а також здійснення додаткових заходів, спрямованих на подолання їхніх освітніх труднощів, зокрема тих, що виникли внаслідок психологічної травми (*постанова КМУ № 493 від 29.04.2022*).

Психолого-педагогічні послуги — комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, іншими фахівцями (*Закон України «Про освіту»*).

Психолого-педагогічний супровід — комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачених індивідуальною програмою розвитку (*Закон України «Про освіту»*).

Ресурсна кімната — спеціально облаштована кімната (частина кімнати), що має відповідний розподіл функціональних зон, призначена для розвитку учнів з особливими освітніми потребами, гармонізації їхнього психоемоційного стану та психологічного розвантаження, надання (проведення) індивідуальних та/або групових психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (занять) (*Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти*).

Рівні підтримки — обсяг тимчасової або постійної підтримки учнів в освітньому процесі відповідно до їхніх особливих освітніх потреб, що надається в закладі освіти (*Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти*).

Розумне пристосування — запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами (*Закон України «Про освіту»*).

Універсальний дизайн — дизайн об'єктів фізичного оточення, програм та послуг, максимально придатний для використання всіма групами населення без необхідності додаткової адаптації чи спеціального дизайну. Універсальний дизайн не виключає допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб з інвалідністю, де це необхідно (*Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні*).

10. КОНСУЛЬТАЦІЙНИЙ ПУНКТ

За консультаціями чи уточненнями окремих питань електронного курсу можна звернутися до доцента кафедри Коссової-Сіліної Галини за адресою siolga13@gmail.com або у вайбер за номером +38-050-774-77-44

11. ЦИФРОВА БІБЛІОТЕКА

Основні ресурси

1. Васильєва Г.І., Любарець В.В. Термінологічний словник-інклюдія. Київ: Міленіум. 2018. 42с. URL: https://uvu.org.ua/wpcontent/uploads/2021/09/Terminology_2.pdf
2. Індекс інклюдії: загальноосвітній навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Кол. упорядників: Патрикєєва О., Софій Н., Луценко І. В., Василяшко І. П. Під заг. ред. Шинкаренко В. І. Київ: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”». 2013. — 96 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3016/1/Sofiy_N_Index_Inklus_ZN_Z.pdf
3. Інклюдивне навчання: інформаційний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти/ упорядники Н. Софій, Ю. Найда, URL: https://knowledge.org.ua/wpcontent/uploads/2020/08/School__inclusive__education__brochure2019.pdf
4. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюдивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок». 2019. 304 с. URL: [http://interactive.ranok.com.ua/upload/file/%D0%98%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D1%8F/Navch%20ditei%20z%20osobl%20osvitnimy%20potrebamy%20v%20inkl%20seredovyshchi%20\(Kolupaieva_Taranchenko\).pdf](http://interactive.ranok.com.ua/upload/file/%D0%98%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D1%8F/Navch%20ditei%20z%20osobl%20osvitnimy%20potrebamy%20v%20inkl%20seredovyshchi%20(Kolupaieva_Taranchenko).pdf)
5. Кучерак І.В. Інклюдивне навчання у закладах професійної освіти: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ. 2022. URL: <https://binpo.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/Посібник-Кучерак-ІВ.pdf>
6. Методичні рекомендації для закладів загальної середньої освіти щодо визначення освітніх труднощів І рівня підтримки в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти /уклад. Л.Прохоренко, Н. Ярмола та інші. URL: <https://ispukr.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Метод.-рекомендації для ЗЗСО.pdf>

7. Навчальний курикулум з інклюзивної освіти: Теорія та методика інклюзивного навчання /Уклад. Л.М.Сидорів, за ред. С.М.Сидоріва. Івано-Франківськ: видавець Кушнір Г.М. 2020. 235с. URL: <http://inclusion.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BB%D1%8C-1-3.pdf>
8. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. Ред. М. Порошенко та ін. Київ. 2018. 252с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvnenavchannya/posibniki/Inclusive_study_Sep17.pdf
9. Пащенко О. В., Гриценко І. А., Софій Н. З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: Навчально-методичний посібник. Київ: Арт Економі. 2012. 184 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_derug_slug/material_diyaln/inklyuzivna%20osvita.pdf
- 10.Порошенко М.А. Інклюзивна освіта. Навчальний посібник. Київ, ТОВ «Агенство Україна». 2019. 3000с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvnenavchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>
- 11.Светлакова О. Ю. Індекс інклюзії як система оцінки якості інклюзивної освіти для дітей з особливостями психофізичного розвитку / О. Ю. Светлакова. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна.* 2019. Вип. 20(1). С. 217-225. - URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_20%281%29_28

Додаткові ресурси

- 12.Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання: навчально-методичний посібник /А. А. Колупаєва та ін. Харків: Видавництво «Ранок», 2019. 216 с. URL: http://irc.kuprda.gov.ua/files/docs/2020/19015_Asistent_vchitelya_u_zakladi_Z SO_z_inklyuzivnoyu_.pdf
- 13.Гладуш В.А. Ретроспектива підготовки педагогічних кадрів в Україні для формування освітніх послуг в умовах спеціальної освіти. Тенденції та проблеми управління закладами освіти: виклики XXI століття. Монографія. Київ, 2021. 285 с. С. 242-251.
- 14.Дослідження якості інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами: грудень 2020-січень 2021. URL:

<https://sqe.gov.ua/wpcontent/uploads/2021/04/Doslidzhennya-yakosti-inklyuzivnoi-osviti.pdf>

15. Кляйн В., Шилонова В., Гладуш В.А. Індивідуальний підхід у забезпеченні психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання в школах Словаччини: досвід, перспективи. Київ: ТОВ «Альфа-ПК», 2020. С. 23-35.
16. Кучерак І., Петрушак О. Інтегровані заняття у системі інклюзивного навчання: досвід, реалії та перспективи. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. 2021. Вип. 3(47). С. 121-127.
17. Організація першого рівня підтримки для дитини в закладі загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник /КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР. за ред. О. С. Голентовської. Житомир. КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР, 2022. 127 с.
18. Хренова В. В. Інклюзивна освіта в умовах нової української школи: проблеми та перспективи. Освіта та педагогічна наука. 2020. № 1 (173). С. 3-13. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5991/2020%20>
19. Царькова О. В., Прокоф'єва О. О. Порушення психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами: нозологія, психолого-педагогічний контекст. Довідник для педагогічних працівників і батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. С. 18-82. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/9920/1/ЦОВПОО-ВАБ.pdf>

Інтернет – ресурси

20. Декларація ООН про права інвалідів. 1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117#Text
21. Загальна декларація ООН з прав людини. 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
22. Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. Саламанка. Іспанія, 7-10 червня 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text.
23. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». 1991 №21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
24. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

25. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
26. Закон України «Про професійно-технічну освіту» 1998 №103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр#Text>
27. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
28. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами для навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти» №1289 від 9 грудня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1289-2020-п#n10>
29. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» від 10.07.2019 №636. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2019-п#n8>
30. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15.09.2021 №957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-п#Text>
31. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 №545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-п#Text>
32. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>
33. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 №493 «Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493-2022-п#Text>
34. Система автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів. URL: <https://ircenter.gov.ua>